

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

СИДОРЧУК Іван Миколайович

**Вдосконалення фінансового забезпечення охорони
навколишнього природного середовища в Україні /**
Improving financial support for environmental protection
in Ukraine

спеціальність: 072 – Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітня програма – Публічні фінанси
Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФПФм-21
І. М. Сидорчук

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, С. Л. Коваль

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" __ " _____ 2026 р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ - 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА	6
1.1. Сутність та зміст охорони навколишнього природного середовища в сучасних умовах.....	6
1.2. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення природоохоронної діяльності	13
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	22
2.1. Оцінка впливу виробничо-господарської діяльності на навколишнє природне середовище	22
2.2. Витрати на охорону навколишнього природного середовища в Україні та Волинській області.....	29
2.3. Аналіз та оцінка фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища.....	36
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	43
3.1. Основні напрямки удосконалення фінансового забезпечення природоохоронної діяльності.....	43
3.2. Удосконалення формування фінансових ресурсів природокористування та підвищення ефективності їх використання.....	49
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61

ВСТУП

Актуальність теми. Питання, що стосуються природоохоронної діяльності в сучасних умовах вийшли за рамки обособленого вирішення окремих проблем. Вони потребують поєднання зусиль держави, бізнесових структур, науки і суспільства у цілому. Процеси соціально-економічного та екологічного розвитку держави не можуть протікати ізольовано. Це обумовлено не тільки значимістю та актуальністю вирішення завдань охорони навколишнього природного середовища, але і зростанням затрат на їх вирішення. В першу чергу це стосується необхідності забезпечення належного фінансового забезпечення природоохоронної діяльності, що, у свою чергу, потребує формування відповідних фінансових ресурсів в обсягах, достатніх для досягнення поставлених цілей, визначення напрямків їх цільового використання, забезпечення необхідного рівня ефективності. Можна обгрунтовано стверджувати, що всі зусилля, спрямовані на охорону навколишнього природного середовища залишаються на рівні теоретичних розробок та декларативних заяв без належного їх фінансового забезпечення.

Питання, що стосуються окремим аспектам природоохоронної діяльності, у тому числі її фінансовому забезпеченню, досліджуються в працях багатьох науковців, серед яких Н. Бондар, І. Гайдуцький, О. Гаркушенко, О. Дика, Є. Жадан, Н. Караєва, І. Лопушинський, Ю. Павлютін, І. Поліщук, О. Радченко, І. Скібін, О. Сохацька, Р. Удовенко, І. Фещук, О. Шишова, Ю. Штик та інших.

Разом з тим, ціла низка проблем потребують додаткового дослідження та розвитку. До таких відносяться питання, що стосуються сутності та змісту фінансового забезпечення цієї діяльності, особливостей формування та використання фінансових ресурсів, що спрямовуються на охорону та збереження навколишнього природного середовища, визначити основні проблеми та напрямки фінансування природоохоронної діяльності та напрямки їх усунення. Це обумовило вибір теми випускної кваліфікаційної роботи.

Мета і завдання дослідження. Обґрунтування теоретичних та практичних положень, що стосуються фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища.

У процесі досягнення поставленої мети вирішувалися наступні **завдання**:

- уточнення теоретичних положень, що стосуються фінансового охорони навколишнього природного середовища, у тому числі формулювання сутності та змісту природоохоронної діяльності, її фінансового забезпечення;

- аналіз стану природного середовища України та Волинської області, оцінка природоохоронної діяльності у цілому по країні та конкретному регіоні, дослідження практики та оцінка рівня фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища;

- визначення та обґрунтування напрямків удосконалення фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища із врахуванням обмеженості у фінансових ресурсах та актуальних проблем, що визначаються сучасними реаліями;

Об'єктом дослідження є фінансове забезпечення охорони навколишнього природного середовища.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні засади фінансових ресурсів, що призначаються для охорони навколишнього природного середовища та ефективне використання їх.

Методи дослідження. Робота виконана із застосуванням окремих методів, що використовуються у процесі наукових досліджень, серед яких: методи узагальнення та наукової абстракції, що використовуються для розкриття сутності та змісту окремих термінів та категорій, що стосуються фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища; статистичні методи, методи групування та порівнянь, табличні – для дослідження практики природоохоронної діяльності, її фінансового забезпечення в державі у цілому та окремому регіоні зокрема; методи узагальнення та синтезу, на основі застосування яких визначено основні напрямки удосконалення фінансового забезпечення природоохоронної

діяльності та обґрунтовано конкретні пропозиції.

Інформаційну базу дослідження становили літературні джерела по темі дослідження, законодавчо-нормативні акти, що регулюють природоохоронну діяльність та формування і використання фінансових ресурсів для її забезпечення, статистичні матеріали міністерств та відомств України, Державної служби статистики України та її регіональних органів, матеріали із мережі інтернет.

Наукова новизна До основних положень, що визначають наукову новизну дослідження можна віднести наступні:

- на основі поглибленого вивчення сформульованих в літературі поглядів окремих науковців сформульоване авторське бачення сутності та змісту основних понять, які використовуються у процесі дослідження, у тому числі «охорона навколишнього природного середовища» та «фінансове забезпечення охорони навколишнього природного середовища», що дало можливість детально дослідити практику діяльності та обґрунтувати конкретні пропозиції;
- проведення на основі статистичних даних оцінки стану навколишнього природного середовища як в Україні у цілому, так і Волинській області зокрема, аналіз впливу на нього окремих факторів виробничо-господарської діяльності;
- аналіз практики фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища та природоохоронної діяльності у державі у цілому, що стало основою формування пропозицій щодо його удосконалення;
- визначення та обґрунтування основних напрямків природоохоронної діяльності та її фінансового забезпечення, серед яких необхідність екологічної трансформації економіки, удосконалення екологічного оподаткування, посилення контролю за використанням фінансових ресурсів на цілі природоохоронної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів. Полягає у доведенні основних результатів дослідження до рівня можливості їх застосування у процесі формування та використання фінансових ресурсів на цілі охорони

навколишнього природного середовища.

Публікації. За результатами дослідження опубліковані тези: «Теоретичні аспекти екологічної трансформації національної економіки» [29]; «Фінансове забезпечення екологічної діяльності» [41]; «Теоретичні аспекти екологічної безпеки в сучасних умовах» [42].

Структура роботи включає вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 60 сторінок і містить 2 рисунки та 11 таблиць. Бібліографічний список налічує 65 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

1. Сутність та зміст охорони навколишнього природного середовища в сучасних умовах

Питання, що стосуються охорони навколишнього природного середовища набувають все більшого значення для успішного розвитку національної економіки і виступає одним із найбільш важливих чинників її зростання. У той же час вони потребують постійної уваги на всіх етапах економічних відносин, що виражається в орієнтації на впровадження засад екологічно орієнтованого розвитку, збереження та відновлення довкілля при досягненні мінімального можливого негативного впливу на нього за рахунок застосування «зелених» технологій. Результатом орієнтації економіки на природоохоронну розвиток повинне стати зменшення витратної частини валового внутрішнього продукту та покращення умов життя населення.

У процесі дослідження усіх аспектів природоохоронної діяльності першочергової уваги потребують питання, що стосуються визначення її сутності та змісту, структури та значення окремих напрямків.

Досить часто діяльність, спрямовану на охорону навколишнього природного середовища ототожнюють із екологічною діяльністю. Так, Л. Поліщук та В. Попов стверджують, що: «Спостерігається певна розрізненість природоохоронно-екологічної діяльності та природокористування, що розглядаються як два різні полюси діяльності людини, одна з яких направлена на використання природних ресурсів, інша – на їх збереження та відновлення. Постає важлива проблема їх гармонійного поєднання, що виявляється неможливим без аналізу зв'язків між ними» [37, с. 135]. На основі того твердження, що: «Природоохоронна та екологічна діяльність мають першочергове завдання виявлення, попередження та вирішення проблем, які обумовлені господарською діяльністю людини та нанесеною шкодою цієї

діяльності довкіллю» [37, с. 136], науковці виокремлюють окремі аспекти такої діяльності, серед яких соціально-політичний, економічний, оздоровчий, естетичний та правовий.

А. Головка у процесі дослідження природоохоронної діяльності із історично-правової точки зору також трактує її як екологічну діяльність. Науковець вказує, що: «У зв'язку із пошуком нових напрямів ефективного вирішення екологічних проблем сучасності увагу дослідників дедалі більше привертає історичний досвід становлення та розвитку природоохоронної діяльності в Україні» [12, с. 44]. На нашу думку такий висновок є обґрунтований: природоохоронна діяльність виступає окремим важливим елементом екологічної діяльності, яка крім того включає заходи що стосуються створення належних умов діяльності людини, формування відповідних знань та навиків тощо.

Як ідентичні поняття природоохоронна та екологічна діяльність трактуються у чинному законодавстві України. Так, в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» вказується, що: «Завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище у сфері зміни клімату, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною» [23]. У відповідності до цього закону природоохоронна діяльність регулюється також рядом інших законодавчих актів: «Відносини у галузі охорони навколишнього природного середовища в Україні регулюються цим Законом, а також земельним, водним, лісовим законодавством, законодавством про надра, про охорону атмосферного повітря, про охорону і використання рослинного і тваринного світу та іншим спеціальним законодавством» [23].

Разом з тим існує багато законодавчо-нормативних актів, які спрямовані на регулювання саме екологічних відносин. Так, в Законі України «Про державний екологічний контроль» вказується, що: «державний екологічний контроль - діяльність органів державного екологічного контролю - із забезпечення додержання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища...» [21]. У цьому ж законі визначається мета, що покладаються на реалізацію завдань державного екологічного контролю, якою є: «...забезпечення захисту довкілля, життя та здоров'я людини, гарантування екологічної безпеки та збереження природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні» [21]. Таким чином можна зробити висновок про те, що у більшості законодавчо-нормативних актів природоохоронна та екологічна діяльність трактуються або ж як ідентичні, або ж природоохоронна діяльність трактується як більш широка (або ж навпаки).

На нашу думку при визначення сутності та змісту термінів «природоохоронна діяльність» та «екологічна діяльність» доцільно виходити із самого змісту понять «охорона природи» та «екологія».

Штучний інтелект та запит про сутність та зміст охорони природи вказує, що: «Охорона природи — це комплекс державних, наукових та громадських заходів, спрямованих на збереження, раціональне використання, відтворення природних ресурсів та захист довкілля від руйнування, забруднення і виснаження» [58].

Більш широко трактується сутність та зміст терміну «охорона природи» у Вікіпедії (вільній енциклопедії, де вказується, що: «Охорона природи — сукупність заходів зі збереження, раціонального використання і відновлення природних ресурсів Землі. Це етика, наука, і дії, спрямовані на захист довкілля від забруднення, надмірної експлуатації й іншого шкідливого впливу життєдіяльності людини. Охоплює правові, технологічні, природничо-наукові, економічні, громадсько-політичні заходи міжнародного, державного, регіонального і локально-адміністративного рівня» [5]. Ці визначення не передбачають ототожнення охорони природи та екології, яку та ж Вікіпедія

визначає як: «Екологія (від дав.-гр. οἶκος — середовище, житло і λόγος — вчення, предмет) — це наука, що вивчає закономірності відносин між організмами та довкіллям, а також утворення і діяльність надорганізованих систем (популяцій, видів, біоценозів, біосфери)» [5]. Екологічна діяльність характеризується як: «Це будь-яка діяльність спрямована на збереження чистоти екосистем та різноманітності біосфери. У цілому, екологічна активність може бути будь-якою діяльністю, що покращує чистоту середовища, таким чином запобігаючи екологічній кризі планети і здійснюючи позитивні зміни.

Екологічна діяльність включає в себе всі види діяльності, що пов'язані з природними цінностями, або способами людського існування, яке не приносить шкоду природі, наприклад, шляхом переробки або збереження електроенергії» [5]. Вона ототожнюється із екологічною активністю, що, на нашу думку, не розкриває її зміст.

На основі проведеного дослідження ми схилиємось до думки, що терміни «екологічна діяльність», «діяльність по охороні навколишнього природного середовища», «природоохоронна діяльність» близькі за своїм змістом і переліком конкретних дій, що проводяться у процесі їх практичної реалізації і можуть використовуватись при дослідженні як ідентичні.

В літературі по темі дослідження питань природоохоронної діяльності приділяється не достатньо, на нашу думку, уваги. В основному наводиться перелік тих напрямків роботи, які є окремими елементами діяльності, спрямованими на охорону навколишнього природного середовища. При цьому до таких можна віднести визначення, яке сформулювали А. Гевчук та Л. Миськів, які вказують, що: «Також екологічна діяльність охоплює різні аспекти, зокрема: зменшення забруднення, раціональне використання природних ресурсів, збереження біорізноманіття, впровадження екологічно чистих технологій та освіта громадян про важливість екологічної свідомості» [10]. На думку науковців: «Дана діяльність є відповіддю на глобальні виклики, спричинені індустріалізацією та збільшенні популяції населення, що загрожує сталому розвитку і екологічній рівновазі» [10]. Таке визначення, на нашу

думку, є занадто вузьким і розкриває тільки кінцеві результати, на досягнення яких повинна націлюватись уся екологічна робота. Необхідно враховувати також і те, що екологічна діяльність буде мати різний зміст на різних рівнях господарювання: хоча вони і доповнюють та розвивають один одного, але досить суттєво відрізняються за змістом та бажаними результатами.

Окремі науковці досліджують питання екологічної діяльності як окремого аспекту діяльності суб'єкта господарювання. Так, Т. Харченко досліджує екологічну інноваційну діяльність як основу сталого розвитку. На думку науковця «Саме впровадження екологічних інновацій здатне забезпечити корпоративну соціальну відповідальність бізнесу, зростання його прибутковості, підвищення лояльності споживачів та в кінцевому підсумку високі показники конкурентоспроможності виробника за збереження екологічної системи» [52, с. 27]. На основі цього автором визначено основні проблеми, що стримують впровадження екологічних інновацій та визначено основні заходи, які дозволять їх подолати.

При визначенні сутності та змісту природоохоронної діяльності необхідно враховувати декілька важливих, на нашу думку, аспектів. Перш за все необхідно звернути увагу на її комплексний характер. На це звертає увагу В. Симоненко, який вказує, що: «Економічні, соціальні, технологічні та біологічні процеси в навколишньому світі нині настільки взаємозв'язані, що нинішнє світове виробництво сьогодні слід розглядати як єдину багатофункціональну соціально-еколого-біологічно-економіко-технічну систему (далі -соцекобіоекономтехсфера), а не протиставляти економічну і природну системи одна одній» [40, с. 39]. На думку науковця саме така складність обумовлює необхідність комплексного та системного підходу до вивчення екологічної діяльності. В основі цього повинна лежати відповідна державна екологічна політика, система методів управління екологічною діяльністю, належне фінансове її забезпечення в обсягах достатніх для досягнення поставлених цілей у встановлені терміни.

Природоохоронна робота охоплює діяльність на різних рівнях державної системи управління та економічної системи держави. Тільки за умови її ефективної організації на цих рівнях із врахуванням особливостей її здійснення можливе досягнення загальних позитивних результатів. У процесі розвитку підходів до трактування сутності та змісту екології «виявилися глибокі і гострі протиріччя між невгамовним бажанням людей і суспільств до задоволення постійно зростаючих потреб у використанні різних продуктів, речовин і сил природи (різноманітних природних ресурсів) та її здатністю задовільнити ці запити. Під впливом усіх цих обставин сам термін «екологія» став трактуватися дуже розширено і довільно» [34, с. 200]. У результаті таких змін трактування екології і, у свою чергу – екологічної діяльності вийшло далеко за рамки звичайного (традиційного) її трактування. Для прикладу виникла і останнім часом набула соціальна екологія, яка ґрунтується на тому положенні, що: «...вирішення щоденних господарських і технічних питань тісно переплітається з дослідженням перспективних економічних, соціальних, політичних, естетичних, моральних, філософських і природничо-наукових проблем» [34, с. 201].

Останнім часом у процесі дослідження питань, що стосуються охорони навколишнього природного середовища діяльності особливу увагу приділяють екологічній відповідальності бізнесу, наголошуючи при цьому на необхідності впровадження екологічного маркетингу та менеджменту. Так, І. Фещур вказує, що: «Основними завданнями екологічного маркетингу є впровадження практик ведення екологічно відповідального підприємництва, демонстрація соціальної відповідальності, скорочення витрат (упаковка, транспортування, використання енергії, води тощо), виробництво та популяризація безпечної «зеленої» продукції» [50, с. 120]. Таким чином можна зробити обґрунтований висновок про те, що основним завданням екологічно відповідального бізнесу є не тільки орієнтація на отримання прибутку, але і врахування тих екологічних наслідків (особливо негативних), які можуть виникнути у процесі виробництва та реалізації продукції. Екологічно відповідальний бізнес повинен гармонійно

поєднувати отримання економічного соціального та екологічного ефекту від ведення виробничо-господарської діяльності.

Природоохоронна діяльність має проводитись та організовуватись не тільки окремого суб'єкта господарювання, але і на рівні окремого регіону та держави у цілому. Це обумовлено тим, що в сучасних умовах посилюються не тільки зв'язки та взаємообумовленість як діяльності, так і її результатів (у тому числі екологічних) окремих суб'єктів господарювання, регіонів та держав. Екологічно відповідальними повинні бути не тільки окремі суб'єкти господарювання, але і регіони та держави у цілому. На думку Н. Бондара та В. Однороб: «Екологічна держава передбачає не лише ефективне управління природними ресурсами, а й забезпечення екологічних прав громадян, розвиток «зеленої» економіки та формування екологічної культури» [4, с. 33]. На думку авторів екологічно відповідальна держава повинна орієнтуватись не тільки на забезпечення певних економічних потреб її громадян, але і передбачати на пріоритетність екологічної складової на основі досягнення конкретних екологічних цілей.

На досягнення конкретних цілей охорони навколишнього природного середовища повинна орієнтуватись також і екологічна діяльність на регіональному (місцевому) рівні. При цьому екологічна діяльність на цьому рівні повинна полягати: «...не тільки у виконанні формальних еколого-економічних функцій, а й у створенні та підтримці функціонування неформальної системи місцевих екологічних ініціатив, екологічного самоврядування» [2, с. 348].

Природоохоронна діяльність повинна ґрунтуватись на основі формування та постійного дотримання конкретної екологічної політики. В науковій літературі по темі дослідження сформовано декілька підходів до визначення сутності та змісту екологічної політики на різних рівнях економічної системи. Як справедливо вказує Є. Жадан «Ефективність здійснення регіональної політики у сфері охорони навколишнього середовища та заходів із забезпечення раціонального використання природних ресурсів є індикатором

належності функціонування системи екологічних прав особи» [19, с. 466]. І такий підхід до реалізації екологічної політики є обґрунтованим. Це обумовлено тим, що реалізація державної екологічної політики як складової національної безпеки полягає у запобіганні виникнення надзвичайних екологічних ситуацій або ж мінімізації їх наслідків, профілактики екологічних правопорушень та екологічних злочинів, що є у кінцевому підсумку показником ефективності реалізації такої політики, проявляється саме на рівні регіону або ж конкретного підприємства.

Особлива роль відводиться державі в реалізації екологічної політики, яку І. Лопушинський, Р. Плющ, та О. Проніна характеризують як: «...діяльність державних органів, спрямована на забезпечення конституційного права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди» [31, с. 13]. Основним завданням держави в реалізації екологічної політики перш за все повинно полягати у її законодавчо-нормативному забезпеченні, що полягає у формуванні відповідної правової бази. Не менш важливим завдання є її узгодження на усіх щаблях державного управління а також координація на міжнародному рівні, що полягає узгодження вітчизняної законодавчої бази із відповідним регулюванням в інших країнах, і, особливо важливо – в країнах Європейської спільноти. Основні екологічні проблеми нашої країни та напрямки їх вирішення визначені Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [22]. У цьому ж законі сформульовані основні екологічні проблеми, які необхідно вирішити у процесі реалізації державної екологічної політики.

Найбільш точно сформульовано визначення державної екологічної політики на сайті Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. Вказується, що: «Державна екологічна політика – це діяльність державних органів, спрямована на забезпечення конституційного права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди» [59]. При цьому

підкреслюються, що реалізація екологічної політики покладається також і на окремі підприємства чи організації.

На основі проведеного дослідження можна характеризувати охорону навколишнього природного середовища як діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, окремих суб'єктів господарювання, яка спрямована на охорону природи та навколишнього природного середовища, захист здоров'я людини та створення належних умов для її життєдіяльності, ефективне використання сировини та матеріалів у процесі виробничо-господарської діяльності у відповідності до сформованої екологічної політики на основі єдиного екологічного та природоохоронного законодавства. Її реалізація повинна проходити на основі застосування однакових підходів та принципів, відповідного інформаційного забезпечення, що забезпечує можливість оцінки її дієвості та результативності.

1.2. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення природоохоронної діяльності

Природоохоронна та екологічна діяльність в сучасних умовах є досить затратною і потребує відповідного фінансового забезпечення. Процес фінансового забезпечення доцільно, на нашу думку, розглядати як процес формування фінансових ресурсів в обсягах, достатніх для досягнення цілей екологічного розвитку, їх розподіл та використання у процесі природоохоронної діяльності, оцінка ефективності використання фінансових ресурсів у процесі здійснення природоохоронної (екологічної) діяльності.

Перш за все доцільно розглянути сутність та зміст фінансових ресурсів, що використовуються для забезпечення природоохоронної (екологічної) діяльності. Як правило в науковій літературі вони досліджуються як невід'ємна складова частина сукупних фінансових ресурсів, що формуються як у розпорядженні держави, так і окремого суб'єкта господарювання та використовуються для забезпечення її потреб. Група науковців а чолі із С. Джерелейко на основі проведеного дослідження приходять до висновку, що:

«Більшість науковців розглядають в складі фінансових ресурсів грошові фонди, доходи і надходження усіх грошових коштів, що надходять на підприємство з різних видів господарської діяльності, а також залучені зовнішні ресурси» [16, с. 135]. Вони підкреслюють, що розглядати сутність та зміст фінансових ресурсів як з позиції їх розподілу, так і з позиції їх використання. На нашу думку таке узагальнення є не достатньо обґрунтованим. Їх сутність та зміст як економічної категорії не може мінятись в залежності від того, на якому етапі свого життєвого циклу вони знаходяться.

Думки про те, що фінансові ресурси представляють собою грошові кошти дотримуються також і інші науковці, які вказують, що: «Фінансові ресурси охоплюють грошові кошти, доступні для розподілу на ініціативи для досягнення цілей організації» [30, с. 370].

Г. Строкович та С. Гончарук за результатами дослідження сутності та змісту категорій «фінанси», «фінансування», «фінансове забезпечення» сформулювали власне бачення фінансових ресурсів вказують, що: «Саме вони є підґрунтям успішного функціонування підприємств продовж стратегічного періоду, поряд з тим потребують постійного моніторингу для забезпечення або відновлення зростання ефективності їх використання» [48, с. 117]. Автори на основі проведеного дослідження роблять цілком обґрунтоване, на нашу думку, заключення про те: «...можна дійти висновку, що спостерігається наступність між зазначеними категоріями та їх поступовий розвиток, що зумовлюється особливостями функціонування економіки на тому чи іншому етапі, появою нових джерел фінансування та зміною мети функціонування господарських суб'єктів» [48, с. 119]. На основі дослідження сутності та змісту фінансових ресурсів сформульовано авторське бачення фінансового забезпечення діяльності суб'єкта господарювання, яке характеризується як: «...система джерел і форм фінансування функціонування та розвитку економічної, соціальної та будь-якої іншої сфери суспільства, яка відповідає чинному законодавству» [48, с. 116].

Окремі науковці підходять до визначення сутності та змісту фінансових ресурсів із врахуванням їх співвідношення із категорією «фінанси» у цілому. Наприклад, саме на основі такого підходу проводять дослідження І. Козинець та С. Берднік. Вони вказують, що: «...фінанси – це врегульована правом система економічних відносин, в результаті функціонування якої утворюються та використовуються грошові фонди, а фінансові ресурси є складовою частиною економічних ресурсів, що є коштами грошово-кредитної та бюджетної систем, які використовуються для забезпечення безперервного функціонування та розвитку народного господарства, витрачаються на соціально-культурні заходи, потреби управління та оборони» [29, с. 116]. Слід відмітити як позитивне в даному визначенні та, що фінансові ресурси характеризуються не тільки, як фінансові ресурси окремих суб'єктів господарювання, а як складова (елемент) певної економічної системи, в якості якої може виступати як окреме підприємство, так і економічна система регіону або ж держави у цілому.

Окремі науковці характеризують фінансові ресурси суб'єктів господарювання більш широко, ніж просто грошові кошти. До таких можна віднести визначення сутності та змісту фінансових ресурсів, яке сформулювали Т. Галачинською, Т. Рзаєва та Г. Рзаєв. На основі узагальнення поглядів різних авторів вони виокремили основні характеристики фінансових ресурсів, серед яких: «...сукупність усіх високоліквідних наявних активів, які перебувають у розпорядженні підприємства та призначені для виконання фінансових зобов'язань; сума коштів, спрямованих в основні та оборотні засоби підприємства; грошові засоби (власні та залучені), які знаходяться в його розпорядженні і призначені для виконання фінансових зобов'язань та здійснення різних витрат; власний та залучений грошовий капітал, який вони використовують для формування власних активів та здійснення виробничої фінансової діяльності з метою отримання прибутку та ін.» [8, с. 26].

Особливе значення у фінансовому забезпеченні природоохоронної діяльності відіграє держава та суб'єкти господарювання державної форми

власності. Формування їх фінансових ресурсів має суттєві особливості по відношенню до суб'єктів господарювання інших форм власності. Дослідженням сутності та змісту їх фінансових ресурсів в науковій літературі присвячено багато публікацій. Так, І. Чугунов та Г. Кучер при дослідженні фінансових ресурсів держави виходять із того положення, що вони є основою фінансового потенціалу державного сектора економіки, який, у свою чергу, виступає основою формування та ефективної реалізації державної фінансової політики. На основі цього твердження науковці приходять до цілком обґрунтованого висновку, що: «Державні фінансові ресурси є джерелом суспільного розвитку, забезпечують реалізацію суспільно важливих проектів, зростання фінансового потенціалу, формування відновлювальних процесів з урахуванням вітчизняних особливостей та циклічності економіки» [53, с. 49]. Фінансова політика держави повинна орієнтуватись як на формування фінансових ресурсів в обсягах, достатніх для забезпечення усіх потреб, так і на ефективне їх використання.

Детально дослідив еволюцію категорії «фінансові ресурси держави» Т. Жмурко. Він вказує, що: «Варто зазначити, що фінансові ресурси – це комплексне поняття, воно охоплює собою як ресурси на рівні окремих підприємств, так і ресурси держави» [20, с. 146]. На основі цього твердження науковець приходить до висновку, що: «Фінансові ресурси держави є основною категорією у системі державного управління та засобом здійснення державної політики, метою якої є забезпечення всього суспільства та стимулювання розвитку економічних суб'єктів загалом» [20, с. 147]. На нашу думку таке визначення не є конкретним і в повній мірі не буде характеризувати сутність та зміст фінансових ресурсів.

Наступним етапом, який, на нашу думку, доцільно виділити у процесі фінансового забезпечення є формування фінансових ресурсів в обсягах, достатніх для досягнення поставлених цілей. Слід відмітити, що цей процес має певні відмінності у залежності від того, на якому рівні вони формуються: суб'єкт господарювання, держава або ж регіон.

У найбільш загальному вигляді процес формування фінансових ресурсів не залежно від рівня господарювання та участі у фінансовій системі держави можна характеризувати як накопичення. Разом з тим окремі науковці розрізняють зміст цих процесів. Так, Н. Волкова у процесі дослідження діяльності суб'єктів господарювання вказує, що: «...фінансова стратегія спрямована на досягнення в довгостроковій перспективі цілей організації відповідно до її місії шляхом забезпечення формування і використання фінансових ресурсів, управління фінансовими потоками організації, і перш за все на забезпечення конкурентоспроможності організації, яка полягає в стійкості зростання обсягів виробництва, інвестиційної активності, інноваційної активності, добробуту працюючих і власників організації» [6, с. 107].

Термінологічний словник визначає фінансові ресурси як: «...фонди грошових коштів, які формуються суб'єктами господарювання, державою та населенням і використовуються для розширеного виробництва, матеріального стимулювання працівників, задоволення соціальних та інших потреб суспільства» [51].

С. Коваль та Л. Грицишин пропонують у процесі дослідження сутності та змісту фінансових ресурсів домогосподарств пропонують виділяти: «...джерела формування, право користування, мету використання» [28, с. 136]. На думку науковців процес формування фінансових ресурсів є одним із тих аспектів, що їх визначають сутність та зміст.

Має певні особливості процес формування фінансових ресурсів на рівні окремого регіону або ж держави у цілому. В. Горин та М. Глушко у процесі дослідження економічного середовища формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування підкреслюють стимулююче значення цих процесів і вказують, що: «Тому стимулювання притоку населення, сприяння зайнятості та підприємництву, стримування міжрегіональної та міждержавної трудової міграції, стимулювання росту оплати праці здатні забезпечити довгострокову основу для зростання фіскального потенціалу громади й

нарощування обсягів фінансових ресурсів місцевого самоврядування від оподаткування» [14].

Процес формування фінансових ресурсів досить часто зводиться до визначення їх джерел. Наприклад, О. Дика та А.Ковпака досліджують питання, що стосуються визначення (ідентифікації) джерел формування Державного бюджету України та на основі цього визначають напрямки їх використання [17].

Таким чином можна визначити формування фінансових ресурсів на забезпечення природоохоронної діяльності як процес їх накопичення із різних джерел в обсягах достатніх для покриття потреб фінансового забезпечення.

Наступним, на нашу думку, етапом фінансового забезпечення природоохоронної діяльності є використання сформованих фінансових ресурсів. При цьому необхідно звернути увагу на те, що основним напрямком використання фінансових ресурсів повинна бути саме та їх частина, що направляється на фінансове забезпечення природоохоронної діяльності. Не можливо визначити на етапі формування фінансових ресурсів ту їх частину, яка буде направлятися безпосередньо на фінансування природоохоронних потреб. Наприклад, покрити їх практично не можливо тільки за рахунок екологічних податків. Це обумовлено тим, що на протязі тривалого періоду цьому виду діяльності приділялось не достатньо, на нашу думку, уваги. У результаті цього витрати на охорону навколишнього природного середовища в майбутньому будуть перевищувати ту величину надходжень фінансових ресурсів, що безпосередньо призначаються на фінансове забезпечення природоохоронної діяльності. На це звертають увагу багато як науковців, так і практиків. Наприклад, Є. Матвіїшин та М. Дубровська за результатами дослідження питань, що стосуються використання фінансових ресурсів на фінансування природоохоронної діяльності у Львівській області, приходять до висновку, що: «Видатки на природоохоронні заходи в територіальних громадах області загалом перевищують надходження від екологічного податку. Отже, він не виконує своїх компенсаційних функцій. Територіальні громади залучають інші

надходження до бюджетів та додаткові джерела фінансування діяльності у сфері охорони навколишнього природного середовища» [32, с. 40].

Завершальним етапом фінансового забезпечення природоохоронної діяльності є, на нашу думку, оцінка ефективності використання фінансових ресурсів, що спрямовуються на природоохоронну діяльність. Процес оцінки має певні відмінності від розрахунку показників ефективності інших видів виробничо-господарської діяльності. Перш за все, це обумовлено тим, що проблематично оцінити ефект від природоохоронної діяльності. Він стосується не тільки конкретного суб'єкта господарювання, регіону або ж держави у цілому. Затрати на охорону навколишнього природного середовища дають результати не тільки тим, хто їх здійснює але і є значно масштабнішими. Фінансування заходів, спрямованих на природоохоронну діяльність конкретним підприємством (ефективне використання сировини та матеріалів, раціональне використання відходів тощо) має позитивний результат не тільки для конкретного підприємства але і для навколишнього середовища у цілому.

Другою причиною, що ускладнює розрахунок ефективності природоохоронної діяльності є те, що її результат не можливо звести до одного якогось виду ефекту. Результативність природоохоронної діяльності включає на нашу думку наступні види ефекту:

- економічний ефект що характеризується вартісними показниками та виражається у зростанні економічних показників діяльності як суб'єктів господарювання, так і окремих регіонів і держави у цілому;
- соціальний ефект що проявляється у зростанні показників, які характеризують умови життя, побуту та трудової діяльності людей, рівень здоров'я, зниження захворюваності (у тому числі на професійні хвороби) тощо;
- екологічний ефект який проявляється у зростанні показників, що характеризують стан навколишнього природного середовища, вплив навколишнього природного середовища на умови життя людини тощо.

Таким чином, фінансове забезпечення природоохоронної діяльності передбачає реалізацію кількох взаємозв'язаних послідовних етапів:

- визначення фінансових ресурсів, призначених для фінансування природоохоронної діяльності;
- формування фінансових ресурсів в обсягах достатніх для реалізації завдань природоохоронної діяльності;
- використання фінансових ресурсів для фінансового забезпечення природоохоронної діяльності;
- оцінка ефективності (результативності) фінансового забезпечення природоохоронної діяльності.

В економічній літературі поняття «фінансове забезпечення» широко вживають, але його зміст є неоднозначним, оскільки це поняття використовують науковці, що досліджують різноманітні аспекти численних проблем фінансово-економічного характеру. Досить детальне дослідження сутності та змісту фінансового забезпечення було проведено О. Шульгою. У процесі вивчення поглядів різних авторів науковець приходить до висновку про те, що вихідною базою у зв'язку з якою слід розглядати сутність фінансового забезпечення є категорія «фінанси». Виходячи з того, що вітчизняна фінансова наука розглядає фінанси як систему відносин, О. Шульга вказує, що: «...однією з найважливіших ознак фінансового забезпечення є його системний характер, який потребує окремого глибокого вивчення з метою встановлення елементів, зв'язків між ними, ієрархії, структури та інших характерних ознак фінансового забезпечення як системи» [57, с. 64].

У цілому на основі проведеного дослідження можна характеризувати фінансове забезпечення охорони навколишнього природного середовища як формування фінансових ресурсів в обсягах, достатніх для реалізації завдань екологічного розвитку, їх ефективне використання на основі здійснення дієвого контролю. Система фінансового забезпечення повинна ґрунтуватись на органічному поєднанні двох елементів: з однієї сторони визначення джерел надходження необхідних фінансових ресурсів, з іншої – побудову фінансового механізму та визначення конкретних інструментів реалізації завдань екологічної діяльності.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

2.1. Оцінка впливу виробничо-господарської діяльності на навколишнє природне середовище

Охорона навколишнього природного середовища, екологічна спрямованість національної економіки набувають останнім часом особливо важливого значення. Це обумовлено як суттєвим впливом природного середовища на умови та якість життя людини, так і тим, що питанням природоохоронної діяльності у попередні роки приділялось не достатньо уваги. Вони досить часто носили чисто декларативний характер і зводились до чисто теоретичних аспектів. У наш час екологічна діяльність має стати одним із центральних питань у формуванні соціально-економічної політики держави і її скоріше доцільно характеризувати як соціально-еколого-економічну.

Необхідність екологічної орієнтації національної економіки обумовлюється прагненням вступу України до Європейського Союзу. У відповідності до цього уся законодавчо-нормативна база нашої країни повинна бути реформованою у відповідності до вимог європейського екологічного законодавства. При цьому необхідно орієнтуватись на безумовне дотримання усіх екологічних норм та вимог. Одним із аспектів управління екологічною діяльністю як на рівні держави у цілому, так і на рівні конкретного її регіону та окремого суб'єкта господарювання повинне стати впровадження міжнародного стандарту ISO 14001 «Система екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосування». Він визначає екологічні аспекти діяльності, характеристики продукції чи послуг, що можуть спричиняти вплив на довкілля. При цьому значимим екологічним аспектом вважається такий аспект, що впливає чи здатний впливати на довкілля. Екологічні аспекти можуть включати викиди в атмосферу та водойми;

виробництво відходів та їх утилізацію; використання вихідної сировини, води, енергії; шумові забруднення, пил та інші видимі забруднення.

Крім вказаних вище причин, що обумовлюють необхідність посилення природоохоронної діяльності, є негативний вплив виробничо-господарської діяльності людини на екологію у цілому. Усунути його у цілому не можливо, але необхідно мінімізувати негативний вплив, зробити його оптимальним. Одним із критеріїв оптимальності повинне стати, на нашу думку, зменшення викидів продуктів виробничо-господарської діяльності людини в атмосферу та водойми; поводження із відходами, їх продукування, повторне використання та утилізація.

Для визначення найбільш значимих аспектів природоохоронної діяльності перш за все доцільно виявити найбільш вагомні компоненти виробничо-господарської діяльності, що визначають та формують вплив на природне середовище, кількісно та якісно характеризувати їх, окреслити напрямки їх усунення або ж мінімізації.

При оцінці та регулюванні екологічних аспектів функціонування будь-якої економічної системи на всіх її рівнях перш необхідно враховувати негативний вплив виробничо-господарської діяльності суб'єктів господарювання на навколишнє природне середовище. У загальному вигляді такий вплив визначається відходами, що утворюються у процесі виробничо-господарської діяльності підприємств та особистих господарств. Основні показники утворення та поводження з відходами приведено в таблицях 2.1.

Як свідчать приведені в таблиці 2.1 показники найбільш вагомій частку у відходах складають відходи, що утворюються в результаті економічної діяльності: у 2024 році їх частка у цілому по Україні складала 98,2% (у 2022 році – 97,8%); по Волинській області у 2024 році 61,1 (у 2022 році – 72,9%).

Спостерігаються різні тенденції у зміні величини відходів за період, що аналізується: якщо у цілому по країні загальна величина відходів збільшилась у

2022-2024 роках на 17,1% (отриманих від економічної діяльності – на 17,6%), то по регіону ці показники скоротились відповідно на 29,1% та 40,6%.

Змінюються показники, що характеризують поводження із відходами. До позитивного слід віднести зростання кількості зібраних відходів: на 20,1% по Україні та на 9,3% по Волинській області.

Таблиця 2.1

**Основні показники утворення та управління відходами
України та Волинської області у 2022-2024 роках, тис. т**

Показник	Роки			Відхилення у 2022-2024 роки	
	2022	2023	2024	тис. т	%
Україна					
Утворено	203587,6	176289,8	238385,3	34797,7	117,1
у тому числі від економічної діяльності	199061,4	172157,5	234179,2	35117,8	117,6
Зібрано	13914,3	14165,9	16709,6	2795,3	120,1
Імпортовано	14,8	2,6	2,3	-12,5	15,5
Відновлено	59106,6	39256,4	29514,8	-29591,8	49,9
Спалено	801,7	905,1	936,5	134,8	116,8
Експортовано	20,1	27,4	38,2	18,1	190,1
Видалено на полігони	101728,8	105979,1	142108,4	40379,6	139,7
Волинська область					
Утворено	562,2	397,9	398,5	-163,7	70,9
у тому числі від економічної діяльності	409,8	244,9	243,4	-166,4	59,4
Зібрано	288,5	335,5	447,9	38,1	109,3
Імпортовано	12,0	0,3	0,1	-11,9	0,8
Відновлено	90,1	110,0	127,8	37,7	141,8
Спалено	23,7	27,6	30,7	7,0	129,5
Експортовано	3,5	4,7	4,0	0,5	114,3
Видалено на полігони	237,3	251,4	269,0	31,7	113,4
Передано для відновлення	153,7	90,3	54,8	-98,9	35,7
Передано для видалення	47,9	68,4	60,1	12,2	125,5

Джерело: складено за даними [46, 47].

Разом з тим слід відмітити певні негативні тенденції у поводженні із відходами. Так, кількість спалених відходів у цілому по Україні зросла на 16,8%, по Волинській області – на 29,5%. Досить часто спалюються ті види відходів, які можна переробляти і для переробки яких уже існують технології.

Крім того, у процесі спалення в атмосферу можуть виділятися шкідливі речовини.

Значна частина відходів експортується. В той же час такі відходи можуть у результаті подальшої переробки приносити додаткові доходи. Зменшити експорт відходів можливо за рахунок впровадження нових технологічних процесів у їх переробку.

У значній мірі відсутність потужності щодо переробки відходів обумовлює їх переміщення на полігони, які, досить часто не забезпечують належних умов щодо їх зберігання.

За останні роки змінилась і структура відходів в залежності від рівня їх небезпеки. Так, у цілому по Україні частка небезпечних відходів у 2024 році склала 0,044% (у 2022 році – 0,113%). По волинській області ці показники склали відповідно 0,143% та 0,154%. Всі вказані відходи утворюються у результаті економічної діяльності підприємств та організацій та повністю перероблюються або ж зберігаються у спеціально відведених для цього місцях.

Відрізняються за величиною утворених відходів підприємства різних видів економічної діяльності (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Утворення відходів за видами економічної діяльності України та Волинської області у 2022-2024 роках, тис. т

Вид економічної діяльності	Роки			Відхилення 2022-2024	
	2022	2023	2024	тис.т	%
1	2	3	4	5	6
Україна					
Всього	203587,6	176289,8	238385,3	34797,7	117,1
Сільське, лісове та рибне господарство	4049,0	4159,5	3686,4	-362,6	91,1
Добувна промисловість	168562,0	142669,1	200892,2	32330,2	119,2
Переробна промисловість	19497,2	19534,9	24933,9	5436,7	127,7

Продовження таблиці 2.2.

1	2	3	4	5	6
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	2954,0	3507,1	2426,6	-527,4	82,2
1	2	3	4	5	6
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	442,0	436,8	688,6	246,5	155,8
Будівництво	10,3	611,8 17,4	17,4	7,1	168,9
Інші види економічної діяльності	3546,9	1238,4	1534,1	-5559,7	43,3
Домогосподарства	4526,2	4132,2	4206,1	-320,1	92,9
Волинська область					
Всього	-	-	398,5	-	-
Сільське, лісове та рибне господарство	-	-	5,1	-	-
Добувна промисловість	-	-	36,5	-	-
Переробна промисловість	-	-	186,9	-	-
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	-	-	0,9	-	-
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	-	-	5,1	-	-
Будівництво	-	-	0,0	-	-
Інші види економічної діяльності	-	-	8,9	-	-
Домогосподарства	-	-	155,1	-	-

Джерело: складено за даними [46, 47]

У статистичній інформації відсутні показники, що характеризують утворення відходів за видами економічної діяльності по Волинській області. У цілому ж по Україні найбільша частка відходів створюється у добувній промисловості: у 2024 році 84,3%. Для порівняння у переробній промисловості – 10,5%.

Одним із найбільш чутливих до негативного впливу та важливого до життєдіяльності людини є атмосферне повітря. В останні роки в статистиці

приводяться тільки показники, що характеризують викиди забруднюючих речовин і парникових газів стаціонарними джерелами забруднення. У цілому величина їх викидів скоротилась по країні на 16,0% з 1189,6 тис. т у 2022 році до 999,5 тис. т у 2024 році. По Волинській області цей показник зріс на 18,8%: з 4,8 тис. т у 2022 році до 5,5 тис. т у 2024 році [46, 47].

Структура викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря у цілому по Україні у 2024 році показана на рисунку 2.1.

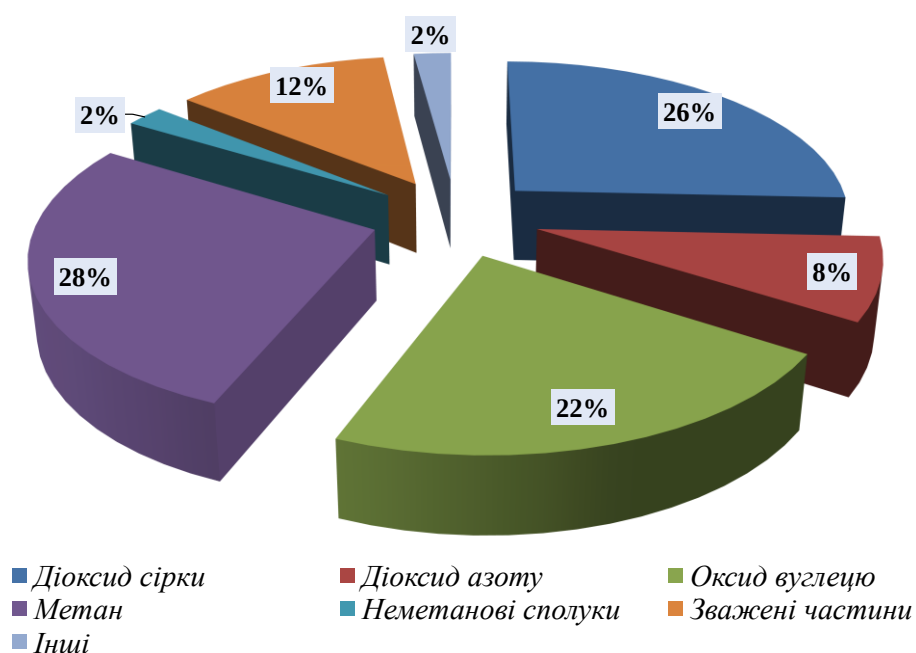

Рис. 2.1. Структура викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря в Україні у 2024 році [47]

Необхідно відмітити також і те, що викиди забруднюючих речовин у 2005-2024 роках скоротились у 4,5 рази. Такі тенденції обумовлені як зменшенням обсягів шкідливого виробництва, так і заходами, що спрямовані на зниження шкідливого впливу на природне середовище виробничо-господарською діяльністю.

Особливу увагу в сучасних умовах необхідно звернути на використання водних ресурсів. Це обумовлено тим, що останнім часом як у цілому по світі, так і в нашій країні відчувається зростання дефіциту водних ресурсів. В таблиці

2.3 приводяться показники, що характеризують використання води в Україні та Волинській області у 2022-2024 роках.

Таблиця 2.3

**Загальні показники використання води
України та Волинської області у 2022-2024 роках, млн. м³**

Вид економічної діяльності	Роки			Відхилення 2022-2024	
	2022	2023	2024	Млн. м ³	%
Україна					
Забрано води з природних водних об'єктів, усього	4883	5667	5063	180	103,7
Втрати води при транспортуванні	541	597	567	26	104,8
Використано свіжої води, усього	3401	3577	2963	-438	87,1
Загальне водовідведення	3091	3324	2544	-547	82,3
Скинуто у поверхневі водні об'єкти	3625	3199	2470	-1155	68,1
Оборотне, повторне та послідовне використання води	18988	18835	18233	-755	96,0
Волинська область					
Забрано води з природних водних об'єктів, усього	42,1	43,7	45,7	3,6	108,6
Втрати води при транспортуванні	8,3	8,6	9,3	1,0	112,1
Використано свіжої води, усього	31,1	30,9	31,8	0,9	102,3
Загальне водовідведення	27,1	28,2	29,1	2,0	107,4
Скинуто у поверхневі водні об'єкти	23,4	25,3	26,0	2,6	111,1
Оборотне, повторне та послідовне використання води	2,3	7,9	7,8	5,5	339,1

Джерело: складено за даними [46, 47]

Як свідчать приведені статистичні дані використання води постійно зростає. Разом з тим, тенденції змін різні по Україні та Волинській області.

Якщо у цілому по країні використання води скоротилось, то по регіону цей показник зріс. У значній мірі такі тенденції обумовлені бойовими діями: припинено водопостачання у багато населених пунктів, в яких знищена система централізованого забезпечення водою.

Цими ж факторами частково обумовлено зростання втрат води у процесі транспортування у цілому по країні. Додаткові втрати по Волинській області спричинені, на нашу думку, значним зношенням мереж водопостачання а також не бережним відношенням до водних ресурсів. В результаті цього частка втрат води при транспортуванні зросла по регіону з 19,7% у 2022 році до 20,4%. Цей показник у цілому по країні складав у 2022 році 11,1% та 11,2% у 2023 році.

У цілому як по Україні, так і по Волинській області ситуація є, на нашу думку, не критичною. Разом з тим вона вимагає значних фінансових вкладень, що в умовах війни є досить проблематичним.

2.2. Витрати на охорону навколишнього природного середовища в Україні та Волинській області

Особливої актуальності питання що стосуються фінансового забезпечення природоохоронної діяльності набувають в умовах агресії росії проти нашої країни. Військові дії наносять величезні збитки екологічній системі України. Їх практично неможливо оцінити. Це обумовлюється тим, що у розрахунки приймаються тільки збитки, які можна оцінити в даний час і в конкретному місці. Віддалені втрати та втрати екології планети реальним підрахункам не піддаються. Л. Герасимчук провів розрахунок додаткового утворення відходів у першому періоді військових дій. На основі підтверджених конкретними даними розрахунків науковець вказує, що на 526 день війни: «Загалом Державною екологічною інспекцією відповідно до методик нараховано 2095 млрд. грн (порівняно із 386 днем війни їх обсяг зріс у 1,1 рази), в т.ч. 1075 млрд. грн – за забруднення повітря, з них 4,7% (51020 млн. грн) – збитки, спричинені горінням нафтопродуктів, 94,7% (1018487 млн. грн) – збитки, спричинені лісовими пожежами та 0,5% (5741 млн. грн) – збитки,

спричинені загоранням інших об'єктів; 11899 млн. грн – за забруднення ґрунтів та 946714 млн. грн – за засмічення земель відходами» [11, с. 310].

На початок 2026 року екологічні втрати суттєво зросли. За даними Державної екологічної інспекції України, з початку повномасштабного вторгнення сума завданих довкіллю збитків становить 6,01 трлн грн. Безумовно вони є найбільшими екологічними втратами, які спричинені природі в сучасній історії не тільки в Європі, але і у цілому світі. За підрахунками Держекоінспекції, у загальну суму збитків входять [39]:

- 1,29 трлн грн - шкода ґрунтам;
- 967 млрд грн - шкода атмосферному повітрю;
- 117,8 млрд грн - забруднення та засмічення водних ресурсів;
- 3,63 трлн грн - руйнування територій природно-заповідного фонду.

Крім фінансування заходів щодо усунення негативного впливу військових дій на екологічну систему потребують додаткових затрат і поточні проблеми природоохоронного характеру. Низку проблем не вдасться, на нашу думку, вирішити навіть за рахунок поєднання зусиль держави та органів місцевого самоврядування.

У процесі дослідження питань, що стосуються витрат на охорону навколишнього природного середовища доцільно, на нашу думку, уточнити їх сутність та зміст. У відповідності до Інструкції щодо заповнення форми державного статистичного спостереження «Звіт про витрати про охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі»: «До витрат на охорону навколишнього природного середовища відносяться: всі види витрат, спрямовані на запобігання, скорочення чи ліквідацію забруднення, інших видів шкідливого впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, при наданні послуг чи використанні продукції, а також на збереження біорізноманіття та середовища існування» [24]. У цьому ж документі визначаються ті витрати, що відносяться до капітальних та поточних інвестицій.

Дані, що характеризують капітальні інвестиції та поточні витрати на

охорону навколишнього природного середовища по Україні у цілому та Волинській області зокрема приведено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища України та Волинської області у 2022-2024 роках

	Роки			Відхилення 2022-2024	
	2022	2023	2024	Абс.	%
Україна, млн. грн					
Капітальні інвестиції та поточні витрати	30572,9	37597,7	42503,1	11930,2	139,0
у тому числі					
- капітальні інвестиції	6446,0	8284,0	7806,8	1360,8	121,1
- поточні витрати	24126,9	29313,6	34696,3	10569,4	143,8
Частка витрат на охорону навколишнього природного середовища за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, %					
у капітальних інвестиціях	13,5	18,5	17,7	-	4,2
у поточних витратах	4,8	5,2	5,3	-	0,5
Волинська область, тис. грн					
Капітальні інвестиції та поточні витрати	467156,4	558806,4	753761,8	286605,4	161,4
у тому числі					
- капітальні інвестиції	47574,3	78583,0	178480,5	130906,2	в 3,8 р.
- поточні витрати	419582,1	480223,4	575281,3	155699,2	137,1
Частка витрат на охорону навколишнього природного середовища за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, %					
у капітальних інвестиціях	49,5	64,0	25,0	-	-24,5
у поточних витратах	12,5	14,1	17,9	-	5,4

Джерело: складено за даними [46, 47]

Як свідчать приведені у таблиці дані у 2022-2024 роках капітальні інвестиції та поточні витрати на фінансування охорони навколишнього природного середовища зросли. При цьому темпи приросту по Волинській області вищі, ніж у цілому по Україні. Особливо це відчувається по капітальних

витратах.

Разом з тим необхідно відмітити, що в основному фінансуються поточні витрати. Частка капітальних інвестицій у сукупних витратах на фінансування природоохоронної діяльності у цілому по Україні у 2024 році складала 18,4%, отоді як у 2022 році – 21,1%. По Волинській області цей показник складав 10,2% у 2022 році і 23,7%.

Негативним, на нашу думку є і те, що лише невелика частка витрат на природоохоронну діяльність фінансується за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Це оправдано в умовах війни але у подальшому такі тенденції необхідно подолати. Суб’єкти господарювання не мають великих можливостей щодо забезпечення природоохоронної діяльності.

Суттєво відрізняється і величина витрат на окремі заходи у поточних та капітальних витратах (табл. 2.5, 2.6)

Як свідчать приведені дані найбільшу частку у капітальних інвестиціях на охорону навколишнього природного середовища як України так і у Волинської області складають витрати на очищення зворотних вод. За цією статтею витрат також найбільші темпи зростання.

Поточні витрати на рівні держави направляються переважно на поводження з відходами та проведення науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування.

Таблиця 2.5

Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища України та Волинської області у 2022-2024 роках

Вид економічної діяльності	Роки			Відхилення 2022-2024	
	2022	2023	2024	Абс.	%
1	2	3	4	5	6
Україна, млн. грн					
Усього	6446,0	8284,0	7806,8	1360,8	139,0
у тому числі на:					
охорону атмосферного повітря, попередження змін клімату	1598,7	1507,6	1117,4	-481,3	69,9
очищення зворотних вод	743,3	1709,5,	1916,2	1172,9	257,8

Продовження таблиці 2.5.

1	2	3	4	5	6
захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод	992,6	1386,0	1014,5	21,9	102,2
зниження шумового і вібраційного впливу	51,4	12,7	3,1	-48,3	6,0
збереження біорізноманіття і середовища існування	194,4	297,4	201,8	7,4	103,8
науково-дослідні роботи природо-охоронного спрямування	6,4	11,9	11,6	5,2	181,3
інші напрями природоохоронної діяльності	59,7	12,0	18,0	-41,7	30,2
Волинська область, тис. грн					
Усього у тому числі на:	47574,3	78583,0	178480,5	130906,2	в 3,8 р.
охорону атмосферного повітря, попередження змін клімату	6146,5	4222,2	55652,6	49506,1	в 9,1 р.
очищення зворотних вод	19344,8	44377,9	106087,7	86742,9	в 5,5 р.
захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод	219,7	54,0	45,0	-174,7	20,5
зниження шумового і вібраційного впливу	3971,0	3662,7	2290,6	-1680,4	57,7
збереження біорізноманіття і середовища існування	3737,0	707,7	180,4	-3556,6	4,8
Поводження з відходами	14028,3	25558,5	14224,2	195,9	101,4
інші напрями природоохоронної діяльності	127,0	-	-	-	-

Джерело: складено за даними [46, 47]

Таблиця 2.6

**Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища
України та Волинської області у 2022-2024 роках**

Вид економічної діяльності	Роки			Відхилення 2022-2024	
	2022	2023	2024	Абс.	%
1	2	3	4	5	6
Україна, млн. грн					
Усього у тому числі на:	24126,9	29313,6	34696,3	10569,4	143,8
охорону атмосферного повітря, попередження змін клімату	2357,4	2138,4	3189,3	831,9	135,3
очищення зворотних вод	10088,8	12223,9	15446,1	15357,3	252,2
поводження з відходами	8963,5	11310,0	12178,0	3214,5	135,9

Продовження табл. 2.6

1	2	3	4	5	6
захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод	931,6	1733,8	1318,8	387,2	141,6
зниження шумового і вібраційного впливу	7,5	3,7	36,1	28,6	в 4,8 р.
збереження біорізноманіття і середовища існування	997,2	1000,7	1208,4	211,2	121,2
радіаційну безпеку	420,8	496,3	819,8	399,0	194,8
науково-дослідні роботи природо-охоронного спрямування	91,2	100,0	97,6	6,4	107,0
інші напрями природоохоронної діяльності	268,9	306,8	402,2	133,3	149,6
Волинська область, тис. грн					
Усього у тому числі на:	419582,1	480223,4	575281,3	155699,2	137,1
охорону атмосферного повітря, попередження змін клімату	2590,4	3233,5	3319,8	729,4	128,2
очищення зворотних вод	235403,9	283456,1	288082,5	52678,6	122,4
поводження з відходами	109391,2	136165,9	200208,5	90817,3	183,0
захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод	81,3	1035,2	485,7	404,4	в 6 р.
зниження шумового і вібраційного впливу	92,0	79,4	40,5	-51,5	44,0
збереження біорізноманіття і середовища існування	69957,9	53778,8	80318,3	10360,4	114,8
радіаційну безпеку	7,3	4,0	7,7	0,4	105,5
інші напрями природоохоронної діяльності	2058,1	2470,5	2818,3	760,2	136,9

Джерело: складено за даними [46, 47]

На регіональному рівні переважна більшість фінансувань направляється на поводження з відходами та очищення зворотних вод. Наприклад, по Волинській області їх частка складала у 2024 році 84,4% від загальної величини поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища. Цим же статтям притаманні найбільш високі темпи зростання як на загальнодержавному рівні, так і на рівні окремого регіону.

Слід відмітити, що показники приведені вище характеризують рівень інвестицій в охорону навколишнього природного середовища зі сторони держави та органів місцевого самоврядування. В останні роки не приводяться

централізовані статистичні дані, які характеризують участь інших суб'єктів господарювання а також населення у природоохоронній діяльності. Їх вклад можна визначити на основі простих розрахунків. Наприклад, якщо у 2024 році капітальні інвестицію на охорону природи у цілому по Україні склали 7806,8 млн. грн, а частка витрат, які фінансувались за рахунок за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів складала 17,7%, то 82,3% (100,0 – 17,7) фінансувались за рахунок інших джерел (юридичних та фізичних осіб) Загальна сума капітальних інвестицій, що фінансувались за рахунок суб'єктів господарювання та населення склала в 2024 році 6425,0 млн. грн.

В науковій літературі приводяться дані про загальні витрати суб'єктів господарювання на охорону навколишнього природного середовища. Так, інформаційна агенція «Скільки, скільки?» вказує, що: «Протягом 2014-2023 років капітальні інвестиції підприємств на охорону навколишнього природного середовища склали 108,46 млрд грн.» [25]. Із загальної величини цих витрат на охорону атмосферного повітря і проблеми зміну клімату спрямовано 29,82 млрд. грн; інші заходи – 26,35 млрд. грн; поводження з відходами – 25,76 млрд. грн; очищення зворотних вод – 13,27 млрд. грн; захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод – 13,27 млрд. грн [25].

Найбільший обсяг капітальних інвестицій на природоохоронну діяльність був у Дніпропетровській області – 31,0 млрд. грн (28,6% від загального обсягу), Київській області – 30,8 млрд. грн (27,7%), Донецькій – 10,84 млрд. грн (10,0%).

Поточні витрати підприємств на природоохоронну діяльність у цей же період склали 234,47 млрд. грн, з яких на охорону атмосферного повітря і проблеми зміну клімату спрямовано 22,53 млрд. грн; інші заходи – 16,81 млрд. грн; поводження з відходами – 88,48 млрд. грн; очищення зворотних вод – 93,50 млрд. грн; захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод – 13,16 млрд. грн [25]. Найбільший обсяг витрат був у Дніпропетровській області – 71,62 млрд. грн (30,5%), м. Києві – 30,86 млрд. грн (13,2%), Запорізькій області – 20,88 млрд. грн (8,9%).

У цілому можна обгрунтовано стверджувати, що на природоохоронну діяльність як на рівні держави і органів місцевого самоврядування, так і окремими суб'єктами господарювання направляються значні кошти. До негативного можна віднести те, що більша частка з них іде на фінансування поточних витрат.

2.3. Аналіз та оцінка фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища

Природоохоронна діяльність в сучасних умовах відіграє важливе значення у забезпечення не тільки належних умов життя та виробничо-господарської діяльності людини, але і суттєво впливає на соціально-економічний розвиток країни у цілому. Досвід економічно розвинених країн показує, що затрати на охорону навколишнього природного середовища сприяють науково-технічному розвитку, забезпечують зростання конкурентоспроможності національної економіки.

Перш за все, на нашу думку, доцільно дослідити формування фінансових ресурсів для забезпечення природоохоронної діяльності. В таблиці 2.7 приводяться показники, що характеризують надходження коштів до Державного бюджету різних рівнів за рахунок оплати користування окремими видами природних ресурсів. Особливу увагу необхідно приділити надходженню рентної плати, що визначається Податковим кодексом України як: «рентна плата - загальнодержавний податок, який справляється за користування надрами для видобування корисних копалин; за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин; за користування радіочастотним спектром (радіочастотним ресурсом) України; за спеціальне використання води; за спеціальне використання лісових ресурсів; за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України» [35].

Таблиця 2.7

**Рентні платежі у доходах Зведеного, Державного, місцевих бюджетів
України, бюджету Волинської області
та частка рентних платежів в них у 2022-2024 роках**

Вид економічної діяльності	Роки			Відхилення 2022-2024	
	2022	2023	2024	Абс.	%
Зведений бюджет України, млн. грн					
Всього доходів	2 196 634,6	3 104 819,5	3 588 589,9	1391955,3	163,4
Податкові надходження	1 343 225,0	1 638 085,0	2 088 283,8	745 058,8	155,5
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	94 106,0	66 310,0	58 955,9	35 150,1	62,6
Частка рентних платежів у податкових надходженнях, %	7,0	4,1	2,8	-	-4,2
Державний бюджет України, млн. грн					
Всього доходів	1 787 711,1	2 672 481,2	3 123 496,2	1 335 983,1	174,7
Податкові надходження	949 764,4	1 203 544,1	1 647 189,6	697 425,2	173,4
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	85 365,0	60 327,7	52 430,5	-32 934,5	61,4
Частка рентних платежів у податкових надходженнях, %	9,0	5,0	3,2	-	-5,8
Місцеві бюджети України, млн. грн					
Всього доходів	555 192,5	652 638,8	679 548,4	124 355,9	122,4
Податкові надходження	393 460,6	434 540,9	441 094,2	47 633,6	112,1
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	8 741,0	5 982,3	6 525,4	-2 215,6	74,7
Частка рентних платежів у податкових надходженнях, %	2,2	1,4	1,5	-	-0,7
Місцеві бюджети Волинської області, млн. грн					
Всього доходів	14 417,1	16 623,2	16 936,5	2 519,4	117,5
Податкові надходження	8 660,1	9 820,2	9 693,9	1 033,8	111,9
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	93,7	82,8	91,3	-2,4	97,4
Частка рентних платежів у податкових надходженнях, %	1,1	0,8	0,9	-	-0,2

Джерело: складено за даними [45].

На основі приведених у таблиці даних можна обґрунтовано стверджувати, що, не дивлячись на те, що сума доходів бюджетів різних рівнів

а також податкових надходжень постійно зростає, надходження рентної плати та плати за використання природних ресурсів постійно зменшується. У результаті таких тенденцій їх частка у податкових надходженнях бюджетів різних рівнів суттєво скоротилась і склала у 2024 році у Зведеному бюджеті України 2,8%, у Державному бюджеті України – 3,2%, у місцевих бюджетах – 1,5%. У бюджеті Волинської області всього 0,9% від загальної суми податкових надходжень.

Такі тенденції у динаміці рентних платежів у значній мірі обумовлені як військовими діями, так і економічною ситуацією у країні. Для порівняння рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів у Зведеному бюджеті України у 2019-2021 роках зросла на 71,7%, а її частка у податкових надходженнях складала 6,1%. У Місцевих бюджетах ці показники склали 62,4% та 2,5%. У місцевому бюджеті Волинської області а цей же період зросли на 14,7% а їх частка у податкових надходженнях складала 1,5% [44].

Суттєво відрізняється структура рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів у залежності від рівня бюджету. Так, у Зведеному бюджеті України у 2024 році найбільшу частку у цих податках складала рентна плата за користування надрами загальнодержавного значення – 88,9% від загальної суми надходжень, у Державному бюджеті України склала 90,1%, у Місцевих бюджетах – 72,9%. У місцевих бюджетах Волинської області найбільш вагому частку складає рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів – 79,2% у 2024 році.

Одним із джерел фінансування природоохоронної діяльності є екологічний податок. Він представляє собою загальнодержавний обов’язковий платіж, що регулюється Розділом VIII Податкового кодексу та справляється за викиди, скиди забруднюючих речовин і розміщення відходів. Платниками цих податків є юридичні та фізичні особи, що здійснюють викиди стаціонарними джерелами, проводять скиди у водойми, розміщують або утворюють відходи, у т. ч. і радіоактивні. Об’єктами оподаткування виступають викиди в атмосферне

повітря (стаціонарні джерела), скиди у водні об'єкти, розміщення відходів, утворення радіоактивних відходів.

Величина та динаміка зміни показників, що характеризують екологічне оподаткування приведена в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Екологічний податок у податкових доходах Зведеного, Державного, місцевих бюджетів України, бюджету Волинської області та частка рентних платежів в них у 2022-2024 роках

Вид економічної діяльності	Роки			Відхилення 2022-2024	
	2022	2023	2024	Абс.	%
Зведений бюджет України, млн. грн					
Податкові надходження	1 343 225,0	1 638 085,0	2 088 283,8	745 058,8	155,5
Екологічний податок	4 897,7	4 966,1	5 386,6	488,9	110,0
Чистка екологічного податку у податкових надходженнях, %	0,36	0,30	0,26	-	-0,1
Державний бюджет України, млн. грн					
Податкові надходження	949 764,4	1 203 544,1	1 647 189,6	697 425,2	173,4
Екологічний податок	3 322,4	3 667,9	3 916,2	593,8	117,9
Чистка екологічного податку у податкових надходженнях, %	0,35	0,31	0,24	-	-0,11
Місцеві бюджети України, млн. грн					
Податкові надходження	393 460,6	434 540,9	441 094,2	47 633,6	112,1
Екологічний податок	1 575,3	1 298,2	1 470,4	-104,9	93,3
Чистка екологічного податку у податкових надходженнях, %	0,40	0,30	0,33	-	-0,07
Місцеві бюджети Волинської області, млн. грн					
Податкові надходження	8 660,1	9 820,2	9 693,9	1 033,8	111,9
Екологічний податок	6,5	9,1	12,0	5,5	184,4
Чистка екологічного податку у податкових надходженнях, %	0,08	0,09	0,12	-	0,04

Джерело: складено за даними [45].

У цілому можна обґрунтовано стверджувати, що екологічні податки не відіграють суттєвого значення у формуванні податкової бази бюджетів різних рівнів. Не зважаючи на те, що їх величина постійно зростає, частка у загальній

величині податкових надходжень (за виключенням місцевого бюджету Волинської області) у 2022-2024 роках скоротилась.

Іншою стороною процесу фінансового забезпечення природоохоронної діяльності є використання сформованих фінансових ресурсів на цілі охорони та розвитку навколишнього природного середовища. В таблиці 2.9 приводяться показники, що характеризують фінансування природоохоронної діяльності на різних рівнях бюджетної системи України.

Таблиця 2.9

**Видатки на охорону навколишнього природного середовища
Зведеного, Державного, місцевих бюджетів України,
бюджету Волинської області у 2022-2024 роках**

Вид економічної діяльності	Роки			Відхилення 2022-2024	
	2022	2023	2024	Абс.	%
Зведений бюджет України, млн. грн					
Всього видатків	3 043 871,4	4 441 364,6	4 945 680,7	1901809,3	162,5
Охорона навколишнього природного середовища	5 226,7	6 396,0	10 384,1	5157,4	198,7
Частка видатків на охорону навколишнього природного середовища, %	0,17	0,14	0,21	-	0,04
Державний бюджет України, млн. грн					
Всього видатків	2 705 749,6	4 014 813,0	4 488 319,4	1782569,8	165,9
Охорона навколишнього природного середовища	4 714,2	5 202,6	9 515,1	4800,9	201,8
Частка видатків на охорону навколишнього природного середовища, %	0,17	0,13	0,21	-	0,04
Місцеві бюджети України, млн. грн					
Всього видатків	484 390,7	646 852,2	671 816,0	187425,3	138,7
Охорона навколишнього природного середовища	512,5	1193,4	869,0	356,5	169,6
Частка видатків на охорону навколишнього природного середовища, %	0,11	0,18	0,13	-	0,02

Джерело: складено за даними [45].

Можна обгрунтовано стверджувати, що, не дивлячись на суттєве зростання витрат на охорону навколишнього природного середовища, їх частка

у витратах бюджетів різних рівнів не значна і не перевищує більше 1%. У значній мірі такий стан обумовлюється необхідністю спрямовувати левову частку доходів бюджетів різних рівнів та оборону країни. У довоєнний період частка видатків на охорону природного середовища була вищою. Наприклад, вказані видатки у 2021 році складали 0,58% від загальної величини видатків Зведеного бюджету України, 0,55% видатків Державного бюджету України, 0,47% Місцевих бюджетів України. Але у цілому фінансове забезпечення видатків на охорону навколишнього природного середовища є, на нашу думку, недостатнім. Воно потребує збільшення, у тому числі за рахунок пошуку нових джерел фінансування.

Найбільш вагома частка витрат на охорону навколишнього природного середовища фінансується за рахунок Державного бюджету. В таблиці 2.10 приводяться показники, що характеризують склад витрат на забезпечення природоохоронної діяльності із Державного бюджету України

Таблиця 2.10

Видатки Державного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища у 2022-2024 роках

Вид економічної діяльності	Роки			Відхилення 2022-2024	
	2022	2023	2024	Абс.	%
Охорона навколишнього природного середовища у тому числі	4 714,2	5 202,6	9 515,1	4800,9	201,8
запобігання та ліквідація забруднення навколишнього природного середовища	3 143,8	3 711,6	7 221,7	4077,9	229,7
збереження природно-заповідного фонду	857,9	872,0	1 239,2	381,3	144,5
фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері охорони навколишнього природного середовища	202,0	111,0	120,2	-81,8	59,5
інша діяльність у сфері охорони навколишнього природного середовища	510,4	508,0	933,9	423,5	183,0

Джерело: складено за даними [45].

Найбільш вагому частку у витратах Державного бюджету України складають витрати на запобігання та ліквідація забруднення навколишнього природного середовища – 75,9%. Вони також зростають більш високими темпами, ніж інші статті витрат та витрати у цілому.

Фінансове забезпечення природоохоронної діяльності здійснюється переважно шляхом реалізації державних цільових програм екологічного спрямування. В таблиці 2.11 приводяться показники, що характеризують фінансування бюджетних природоохоронних програм у 2022-2024 роках.

Таблиця 2.11

**Інформація
про досягнення запланованої мети, завдань та результативних
показників бюджетних природоохоронних програм у 2022-2024 роках**

Вид економічної діяльності	Роки			Відхилення 2022-2024	
	2022	2023	2024	Абс.	%
Видатки всього, тис. грн	7 488 324,7	7 114 589,8	8 756 054,7	1267730,0	116,9
у тому числі					
загальний фонд	5 905 637,4	5 325 403,2	6 523 154,2	617516,8	110,5
спеціальний фонд	1 582 687,3	1 789 186,6	2 232 900,5	650213,2	141,1

Джерело: складено за даними [60].

Слід відмітити, що заплановані показники досить часто не виконуються. Наприклад, у 2024 році план видатків на фінансування природоохоронних цільових програм виконано на 92,9%, у тому числі план видатків із загального фонду – на 98,6%, із спеціального фонду – на 79,4%.

На основі проведеного дослідження можна констатувати, що витрати на охорону навколишнього природного середовища як у державі у цілому, так і в окремих регіонах постійно зростають. Разом з тим їх величина значно нижча від реальних потреб, що зменшує можливості природоохоронної діяльності.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

3.1. Основні напрямки удосконалення фінансового забезпечення природоохоронної діяльності

Природоохоронна діяльність відіграє важливе значення для соціально-економічного розвитку держави. Це обумовлюється не лише тим, що вона є основою створення належних умов життя та виробничо-господарської діяльності людини. В сучасних реаліях вона є одним із важливих елементів досягнення необхідного рівня безпеки держави. Тому одним із найбільш важливих напрямків розвитку природоохоронної діяльності є її орієнтація на створення екологічної безпеки держави. Вона повинна забезпечувати захист життєво важливих інтересів суспільства у цілому і конкретної людини зокрема. Саме це обумовлює зростання інтересу до питань екологічної безпеки в науковій літературі. При цьому підкреслюється необхідність досліджувати їх комплексно, як єдине ціле в системі «суб'єкт господарювання – регіон – держава» або ж навпаки «держава – регіон – суб'єкт господарювання». Для реалізації завдань забезпечення екологічної безпеки на всіх рівнях функціонування держави повинна бути сформована відповідна екологічна політика, здійснення якої передбачається «...шляхом реалізації заходів із охорони навколишнього середовища та заходів із забезпечення раціонального використання природних ресурсів» [19, с. 466].

Суттєве значення для реалізації державної екологічної політики щодо забезпечення екологічної безпеки відіграють конкретні суб'єкти господарювання. О. Шишовська досліджує екологічну безпеку конкретного підприємства з точки зору досягнення необхідного рівня безпеки підприємницької діяльності і вказує, що: «...екологічна безпека підприємства – це сукупність функціональних складових, регулювання яких забезпечується фінансовою, інформаційною, політико-правовою, техніко-технологічною,

економічною, інтелектуальною і кадровою функціями, що повинні бути законодавчо встановлені» [55, с. 48]. На думку автора для досягнення необхідного рівня екологічної безпеки підприємства необхідно не тільки дотримуватись певних наперед визначених вимог, але і реалізацію на практиці конкретної екологічної політики, що побудована із врахуванням екологічної політики держави у цілому.

На основі проведеного дослідження можна зробити певні узагальнення, які необхідно враховувати при визначенні сутності та змісту екологічної безпеки у цілому. Основними із них, на нашу думку, будуть:

- екологічну безпеку доцільно розглядати як комплексне поняття, досягнення якого можливе лише за рахунок реалізації конкретних завдань як на рівні держави, так і на рівні окремих регіонів та окремих суб'єктів господарювання;
- чітке визначення та розмежування функцій, що покладаються на окремих учасників процесу екологічної безпеки держави у відповідності до загальної мети;
- реалізація завдань щодо досягнення екологічної безпеки вимагає як фінансового та матеріального забезпечення, так створення і впровадження відповідної законодавчо-нормативної бази та відповідного адміністративного регулювання.

У цілому можна характеризувати екологічну безпеку як складовий елемент безпеки як держави у цілому так і окремого регіону та конкретного суб'єкта господарювання, який досягається у процесі реалізації комплексу заходів екологічного характеру при відповідному фінансовому та матеріальному характеру на основі сформованої законодавчо-нормативної бази.

Не менш важливим напрямком, на нашу думку, повинна бути екологічна трансформація національної економіки. Саме за рахунок економічної діяльності формуються фінансові ресурси природоохоронної діяльності.

Необхідно виокремити декілька особливостей екологічної трансформації економічної системи держави. Перш за все така перебудова економічної

системи повинна ґрунтуватись на побудові нової системи економічних відносин, які, у свою чергу, повинні забезпечувати збереження та відновлення довкілля на основі застосування «зелених» технологій в усіх секторах економіки та соціальної сфери держави, створення робочих місць та виробництво екологічно ефективних товарів та надання відповідних послуг.

Крім того орієнтація на екологічний розвиток економіки дасть можливість зменшити витрати на охорону навколишнього природного середовища і у майбутньому – переорієнтацію значної частини валового внутрішнього продукту на вирішення інших соціально-економічних завдань.

Необхідно звернути увагу і на те, що екологічний вимір національної економіки досить складний, що обумовлено різноманітним впливом екології на розвиток економічної системи. О. Сохацька та М. Микитюк на основі проведеного дослідження країн Європи прийшли до висновку, що екологічний вимір їх економічного розвитку є «...кількісною оцінкою екологічної політики у трьох сферах, що передбачають:

- збереження екологічної системи за індикаторами стану повітря, біорізноманіття, землі, якості та кількості води, радіаційної та екологічної небезпек ;
- величину екологічного навантаження за індикаторами викидів в атмосферу, навантаження на екосистему, зокрема водну, утворення та використання відходів;
- якість регіонального екологічного управління через визначення індикаторів участі в екологічних проектах, трансграничного екологічного тиску» [42, с. 224].

В основі екологічного розвитку національної економіки повинна лежати відповідна екологічна політика держави. При цьому така політика держави повинна орієнтуватись на досягнення сталості її екологічної, економічної та соціальних систем. Необхідно звернути увагу і на те, що передбачає така сталість. На думку І. Скібіна: «Сталість визначається як певні суспільні відносини, при яких природні ресурси не виснажуються, не порушується

цілісність екосистем та не відбувається руйнівне втручання в екологічні процеси і функції, навколишнє природне середовище займає центральне місце в економіці і розглядається як частина системи, що підтримує існування суспільства та забезпечує його благополуччя протягом довгого часу» [41].

Процеси, які проходять у розвитку національної економіки свідчать про її певну екологічну трансформацію, тобто переорієнтацію на розвиток на екологічних засадах. М. Біль на основі проведеного дослідження сутності та змісту дефініції «трансформація», сформульованої окремими науковцями, приходить до висновку, що: «...під трансформацією пропонуємо розуміти закономірний та (або) цільовий і регульований процес, що модифікує існуючі та (або) створює нові системи, які здійснюють тривалі впливи на інші явища і процеси в єдності змін» [3, с. 335]. В нашому випадку мається на увазі екологічна трансформація національної економіки. Саме це накладає певні особливості на змінах в економічній системі, до основних із яких можна віднести:

- основна увага повинна акцентуватись на екологічну складову у розвитку економіки і вона повинна бути пріоритетною як на рівні усієї економічної системи, так і на рівні окремого регіону або ж суб'єкта господарювання;
- необхідно регулювати орієнтацію на екологічний розвиток національної економіки відповідними законодавчо-нормативними актами;
- забезпечити створення необхідного інституційного середовища екологічної трансформації національної економіки;
- розвиток національної економіки на засадах екологічної трансформації повинен мати часову вимірність (чіткі часові терміни впровадження окремих екологічних змін), передбачати конкретні етапи її реалізації та певну їх послідовність.

Екологічне удосконалення економічного розвитку означає конкретні зміни (внутрішньо-системні, міжсистемні та синергетичні) та перетворення, які мають стратегічний характер з огляду на екологічні цілі розвитку національної економіки.

Можна обґрунтовано стверджувати, що екологічний розвиток національної економіки повинен передбачати її екологічну модернізацію, яка повинна орієнтуватись на підвищення екологічної безпеки виробничих процесів на підприємстві та продукції, яку воно виробляє. Її завдання не можливо вирішити силами окремого підприємства, тут необхідна національна програма екологізації з використанням всіх можливих інструментів державного впливу на суб'єкти господарювання, але підприємства мають бути активними учасниками та ініціаторами екологічної модернізації, в межах власних можливостей та компетенції. Саме на основі цього Н. Караєва стверджує, що «...на сьогодні основою парадигми сталого розвитку є теорія екологічної модернізації, що об'єднує ідеї «зеленого капіталізму», теорії суспільства ризику та стійкого розвитку» [26, с. 31]. При цьому екологічна модернізація повинна стосуватись не тільки економічної функції держави, але і інших її складових (соціальної, культурної, зовнішньополітичної тощо).

У цілому дослідження питань, що стосуються екологічної трансформації національної економіки є проблемним завданням. Це обумовлено тим, що їх реалізація має певну специфіку, що визначається особливостями функціонування конкретних галузей та суб'єктів господарювання, рівнем економічного та соціального розвитку окремих регіонів. Не дивлячись на відмінності цей процес повинен бути регульований та передбачати досягнення конкретних цілей. Для України в складних обставинах активної фази російсько-української війни питання, що стосуються трансформаційних змін у цілому та екологічної трансформації національної економіки набувають нової актуальності. Вони повинні бути орієнтованими на збереження державності, територіальної цілісності та перспективи європейської й євроатлантичної інтеграції. Крім того одним із завдань такої трансформації є збереження та розвиток людського потенціалу нашої країни. У відповідності до цього екологічний розвиток економіки слід розглядати як процес трансформаційних зрушень національної економіки як системну дію, що забезпечує постійне удосконалення соціально-економічної системи. Він повинен характеризуватись

постійними інноваційними змінами у виробничій сфері, сфері споживання, у розвитку соціально-економічних відносин.

3.2. Удосконалення формування фінансових ресурсів природокористування та підвищення ефективності їх використання.

Процес удосконалення фінансового забезпечення природоохоронної діяльності повинен об'єднувати покращення на всіх його етапах: формування фінансових ресурсів в обсягах достатніх для покриття потреб охорони навколишнього природного середовища – визначення напрямків їх використання – використання на цілі охорони навколишнього природного середовища – оцінка ефективності використання фінансових ресурсів.

Одним із джерел фінансового забезпечення природоохоронної діяльності виступають екологічні податки. За даними Державної податкової служби України «Протягом січня – вересня 2025 року платники перерахували до бюджету понад 4,2 млрд грн екологічного податку. Це більше на 7,1 %, або + 0,3 млрд грн до відповідного показника минулого року. У 2024 році було сплачено 3,9 млрд гривень» [15]. Екологічний податок сплачують суб'єкти господарювання, які здійснюють: викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря стаціонарними джерелами; скиди у водні об'єкти; розміщення відходів; утворення радіоактивних відходів. Разом з тим екологічні податки в Україні не відіграють того значення, яке вони мають в економічно розвинених країнах. Так, в Польщі у 2020 році сума екологічних податків склала 14 384,29 млн. дол, що становить 2,41% від валового внутрішнього продукту. У їх складі енергетичні екологічні податки склали 13 058,56 млн. дол., або ж 2,19% від валового внутрішнього продукту [9, с. 50-51].

В сучасних реаліях екологічні податки повинні виконувати декілька функцій, які, на перший погляд, є протилежними одна одній. Перш за все вони повинні на зниження навантаження на природне середовище адміністративним шляхом. Як справедливо відмічають окремі науковці: «Екологічні податки – це інструменти впливу на діяльність суб'єктів господарювання з метою охорони

довкілля, зменшення шкідливого впливу та стимулювання суб'єктів господарювання до зменшення забруднення навколишнього середовища» [56, с. 114].

У той же час вони повинні бути диференційованими у залежності рівня такого впливу суб'єктами господарювання. Вона повинна мати не тільки фіскальний характер, але і стимулювати до зниження негативного впливу на навколишнє природне середовище. У результаті цього по мірі зниження такого впливу ставка екологічних податків повинна знижуватись. В Україні вона є фіксованою, що значно знижує їх стимулююче значення. Виходячи з цього обгрунтованою є думка І. Гайдуцького, який стверджує, що: «З наведених аргументів і висновків очевидне узагальнене заключення, що нині діючі екологічні податки за своєю теоретичною суттю і практичним змістом поки що є квазіекологічними (тобто несправжніми) податками» [7, с. 17]. На думку автора така не справжність екологічних податків має як об'єктивні, так і суб'єктивні причини. До об'єктивних він відносить те, що в нашому суспільстві ще не сформовано бачення важливості екологічних податків для розв'язання природоохоронних проблем, що, у свою чергу, призводить до їх часткового вирішення, прийняття не обгрунтованих, половинчастих рішень. Серед суб'єктивних факторів науковець виділяє часткову політизацію та соціалізацію їх прийняття та стягнення, що призводить до негативного ставлення суспільства до цих податків.

До основних недоліків екологічного оподаткування в наші країні можна, на нашу думку, віднести:

- перелік та ставки податків не пов'язані із кількісними та якісними характеристиками негативного впливу що знижує їх вплив на навколишнє природне середовище;
- не сформовано системного підходу до формування екологічних податків, що не сприяє формуванню фінансових ресурсів в обсягах, достатніх для вирішення екологічних проблем;

- не розроблено економічного механізму формування і використання коштів, що надходять від справляння екологічних податків, безпосередньо на вирішення завдань природоохоронної діяльності;

- дуже вузька база екологічного оподаткування, що обумовлює як недостатність коштів, що надходять від екологічних податків, так і наростання екологічних проблем.

Все це не сприяє виконанню основної функції екологічних податків, що: «Екологічні податки виступають основним інструментом стимулювання суб'єктів господарювання до раціонального природокористування, енерго- та ресурсозбереження, а також впровадження у виробничо-господарську діяльність інноваційних безвідходних технологій» [13, с. 228].

Для підвищення ефективності екологічного оподаткування та зростання їх значення у формування фінансових ресурсів природоохоронної діяльності доцільно, на нашу думку, вирішити ряд проблем, основними із яких будуть:

- запровадження диференційованої системи екологічного оподаткування в залежності від величини та динаміки зміни негативного впливу на навколишнє природне середовище: при зменшенні ставки екологічного податку повинні знижуватись, що буде мати стимулююче значення;

- визначення переліку пільг та критеріїв, на основі яких вони будуть застосовуватись до окремих суб'єктів господарювання із врахуванням особливостей їх діяльності та рівня впливу на навколишнє природне середовище;

- для ефективного застосування екологічного оподаткування та регулювання природоохоронної діяльності розробити та впровадити дієву систему контролю за екологічною діяльністю суб'єктів господарювання на основі застосування системи показників, що дозволяють об'єктивно оцінити цю діяльність;

- розробити систему та порядок надання державного фінансування, дотацій, компенсації витрат на природоохоронну діяльність суб'єктам господарювання, що активно впроваджують ресурсо- та енергозберігаючі

технології у виробничо-господарську діяльність, використовують альтернативні джерела енергії;

- поступове розширення переліку екологічних податків та штрафів, які стягуються за порушення природоохоронного законодавства. При цьому необхідно уникати надмірного податкового тиску на виробничо-господарську діяльність суб'єктів господарювання;

- дотримуватись цільового використання надходження екологічних податків на природоохоронну діяльність, що повинне бути закріплене у відповідних законодавчо-нормативних актах.

Іншим аспектом фінансового забезпечення природоохоронної діяльності є створення та впровадження в практику екологічної діяльності відповідного фінансового механізму. Він повинен бути елементом фінансового механізму регулювання економічної системи у цілому. У загальному вигляді: «Механізм державного регулювання економіки ґрунтується на сукупності взаємопов'язаних фінансово-економічних інструментів, форм, важелів та методів впливу на процес розширеного відтворення продуктивних сил суспільства з урахуванням цілей та інтересів суб'єктів економічних відносин» [1, с. 160]. Фінансовий механізм стимулювання природоохоронної діяльності повинен відігравати вирішальну роль у її фінансовому забезпеченні. І в першу чергу це досягається через застосування відповідних фінансових інструментів. До таких фінансових інструментів можна віднести:

- впровадження гнучкої системи екологічних податків та тарифів за продукцію, що виготовляється із застосуванням ресурсо- та енергозберігаючих технологій;

- створення фондів стимулювання екологічної діяльності та забезпечення рівного доступу до них усіх суб'єктів господарювання не залежно від організаційно-правової форми та обсягів виробничо-господарської діяльності;

- уніфікація фінансових інструментів на всіх рівнях державного управління шляхом використання єдиної законодавчо-нормативної бази, інформаційного та методологічного забезпечення;

- забезпечення прозорості діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування в галузі природоохоронної діяльності, рівного доступу усіх зацікавлених підприємств, організацій та приватних осіб до необхідної інформації у сфері екології.

Графічно структура економічного механізму фінансового забезпечення природоохоронної діяльності приведена на рис. 3.1.

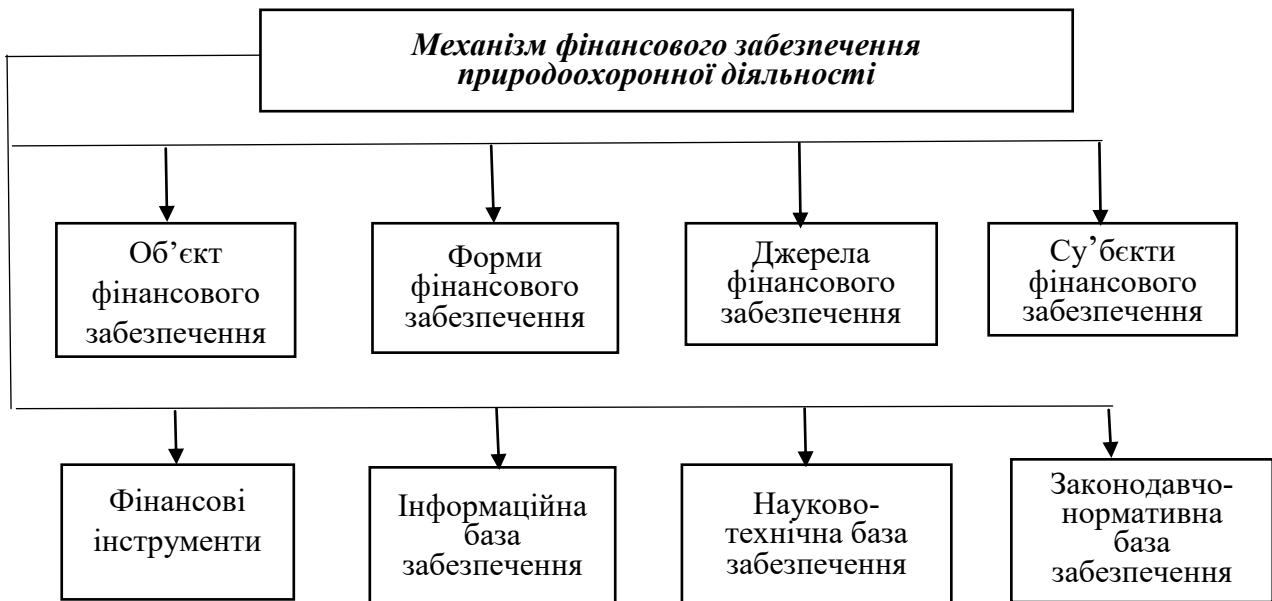

Рис. 3.1. Структура економічного механізму фінансового забезпечення природоохоронної діяльності

Джерело: побудовано автором

Одним із засобів зростання фінансового забезпечення природоохоронної діяльності є запровадження державно-приватного партнерства, в якому держава має відігравати роль лідера. Окремі науковці характеризують таку співпрацю як «публічно-приватне партнерство» [27]. Як справедливо, на нашу думку, вказує Р. Дмитренко: «У багатьох розвинених країнах прийнято вважати, що форматом вигідної взаємодії між державою і бізнесом, метою якого є фінансування, проектування, впровадження, управління послугами, що надаються суб'єктам громадського сектора, є державно-приватний контракт» [18, с. 18].

Запровадження такого виду співпраці держави та приватних структур є взаємовигідним і сприятиме як залученню додаткових фінансових ресурсів для природоохоронної діяльності, так розширюватиме коло підприємницьких структур, що приймають участь у цій діяльності. Важливим у впровадженні такого виду співпраці є також і залучення до неї широкого кола працівників суб'єктів господарювання та членів їх сімей.

Державно-приватне партнерство у сфері природоохоронної діяльності полягатиме, на нашу думку, в наступному:

- сторонами співпраці виступає уповноважений державою орган, на який покладено виконання природоохоронних функцій та приватні бізнесові структури;
- сторони партнерських відносин співпрацюють на засадах партнерства та співпраці, що регламентуються відповідними договорами та угодами;
- співпраця орієнтується на вирішення найбільш важливих природоохоронних завдань на основі поєднання (консолідації) матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів;
- результати реалізації природоохоронних програм, якщо вони виражаються в отриманні конкретного економічного ефекту (прибутку) розподіляються між сторонами у відповідності до зафіксованих у відповідних угодах домовленостей;
- спільна природоохоронна діяльність ґрунтується на застосуванні єдиної законодавчо-нормативної та інформаційної бази, що забезпечує уніфікацію підходів до вирішення поставлених завдань та здійснення конкретних заходів спрямованих на це.

Важливим етапом у фінансовому забезпеченні природоохоронної діяльності є запровадження дієвого контролю за використанням фінансових ресурсів. Дієва система контролю формування та використання фінансових ресурсів, що спрямовуються на природоохоронну діяльність може бути побудована лише за умови поєднання централізованого контролю зі сторони

держави та внутрішнього контролю за екологічними витратами зі сторони окремих суб'єктів господарювання.

Основними суб'єктами фінансового контролю за екологічними витратами зі сторони держави є Державна податкова служба України, Міністерство екології та природних ресурсів, уповноважені установи, що здійснюють окремі функції на основі ліцензій на проведення екологічних експертиз та розроблення дозвільної документації. Основними їх завданнями цих органів є організація контролю за дотриманням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища усіма суб'єктами господарювання, незалежно від форм власності та підпорядкування на основі накопичення та обробки інформації про використання фінансових ресурсів природоохоронного призначення, прийняття на основі цього управлінських рішень.

Основними напрямками удосконалення контролю як зі сторони держави, так і окремими суб'єктами господарювання за фінансовим забезпеченням природоохоронної діяльності, на нашу думку, будуть:

- впровадження в практику контролю міжнародних стандартів проведення фінансового контролю екологічних витрат, створення умов для їх удосконалення, підвищення рівня підготовки працівників контролюючих органів;
- запровадження відповідальності керівників та працівників за цільове використання фінансових ресурсів природокористування на основі чіткого розмежування їх обов'язків;
- впровадження в практику фінансового забезпечення природоохоронної діяльності фінансового прогнозування та планування витрат, засад фінансового менеджменту;
- обґрунтованість вибору цілей природоохоронної діяльності, обов'язковість їх орієнтацію на отримання соціального та економічного ефекту на основі окупності відповідних витрат
- оцінка усіх факторів, що впливають на формування та результативність використання фінансових ресурсів, що призначаються на забезпечення

природоохоронної діяльності на основі використання відповідних аналітичних процедур, методів накопичення необхідної інформації та її обробки.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження теоретичних та практичних аспектів фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища, можна зробити обґрунтовані висновки та сформулювати конкретні пропозиції щодо подальшого його удосконалення.

1. Охорона навколишнього природного середовища є діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, окремих суб'єктів господарювання, яка спрямована на охорону природи та навколишнього природного середовища, захист здоров'я людини та створення належних умов для її життєдіяльності, ефективне використання сировини та матеріалів у процесі виробничо-господарської діяльності у відповідності до сформованої екологічної політики на основі єдиного екологічного та природоохоронного законодавства.

2. Фінансове забезпечення природоохоронної діяльності передбачає реалізацію кількох взаємозв'язаних послідовних етапів: визначення фінансових ресурсів, призначених для фінансування природоохоронної діяльності; формування фінансових ресурсів в обсягах достатніх для реалізації завдань природоохоронної діяльності; використання фінансових ресурсів для фінансового забезпечення природоохоронної діяльності; оцінка ефективності (результативності) фінансового забезпечення природоохоронної діяльності.

3. На основі проведеного дослідження можна характеризувати фінансове забезпечення охорони навколишнього природного середовища як формування фінансових ресурсів в обсягах, достатніх для реалізації завдань екологічного розвитку, їх ефективне використання на основі здійснення дієвого контролю. Система фінансового забезпечення повинна ґрунтуватись на органічному поєднанні двох елементів: з однієї сторони визначення джерел надходження необхідних фінансових ресурсів, з іншої – побудову фінансового механізму та визначення конкретних інструментів реалізації завдань екологічної діяльності.

4. Проведено оцінку впливу виробничо-господарської діяльності на навколишнє природне середовище. Він визначається відходами, що утворюються у процесі її здійснення окремими суб'єктами господарювання та особистих господарств. Найбільш вагому частку у відходах складають відходи, що утворюються в результаті економічної діяльності: у 2024 році їх частка у цілому по Україні складала 98,2% (у 2022 році – 97,8%); по Волинській області у 2024 році 61,1 (у 2022 році – 72,9%). До позитивного слід віднести зростання кількості зібраних відходів: на 20,1% по Україні та на 9,3% по Волинській області. Разом з тим слід відмітити певні негативні тенденції у поводженні із відходами. Так, кількість спалених відходів у цілому по Україні зросла на 16,8%, по Волинській області – на 29,5%.

5. Одним із найбільш чутливих до негативного впливу та важливого до життєдіяльності людини є атмосферне повітря. В останні роки в статистиці приводяться тільки показники, що характеризують викиди забруднюючих речовин і парникових газів стаціонарними джерелами забруднення. У цілому величина їх викидів скоротилась по країні на 16,0% з 1189,6 тис. т у 2022 році до 999,5 тис. т у 2024 році. По Волинській області цей показник зріс на 18,8%: з 4,8 тис. т у 2022 році до 5,5 тис. т у 2024 році

6. Проведено дослідження витрат на охорону навколишнього природного середовища в Україні у цілому та Волинській області зокрема. У 2022-2024 роках капітальні інвестиції та поточні витрати на фінансування охорони навколишнього природного середовища зросли. При цьому темпи приросту по Волинській області вищі, ніж у цілому по Україні. Особливо це відчувається по капітальних витратах. Разом з тим необхідно відмітити, що в основному фінансуються поточні витрати. Частка капітальних інвестицій у сукупних витратах на фінансування природоохоронної діяльності у цілому по Україні у 2024 році складала 18,4%, отоді як у 2022 році – 21,1%. По Волинській області цей показник складав 10,2% у 2022 році і 23,7%.

7. Проаналізовано формування фінансових ресурсів на основі доходів віт рентних платежів та екологічного податку до бюджетів різних рівнів. Надходження рентної плати та плати за використання природних ресурсів постійно зменшується. У результаті таких тенденцій їх частка у податкових надходженнях бюджетів різних рівнів суттєво скоротилась і склала у 2024 році у Зведеному бюджеті України 2,8%, у Державному бюджеті України – 3,2%, у Місцевих бюджетах – 1,5%. У бюджеті Волинської області всього 0,9% від загальної суми податкових надходжень. Не зважаючи на те, що величина екологічних податків постійно зростає, частка у загальній величині податкових надходжень (за виключенням місцевого бюджету Волинської області) у 2022-2024 роках скоротилась.

8. Приводяться показники, що характеризують фінансування природоохоронної діяльності на різних рівнях бюджетної системи України. Не дивлячись на суттєве зростання витрат на охорону навколишнього природного середовища, їх частка у витратах бюджетів різних рівнів не значна і не перевищує більше 1%. У значній мірі такий стан обумовлюється необхідністю спрямовувати левову частку доходів бюджетів різних рівнів та оборону країни. У довоєнний період частка видатків на охорону природного середовища була вищою. Наприклад, вказані видатки у 2021 році складали 0,58% від загальної величини видатків Зведеного бюджету України, 0,55% видатків Державного бюджету України, 0,47% Місцевих бюджетів України.

9. Визначено основні напрямки удосконалення фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища та сформульовані конкретні пропозиції. Вони стосуються удосконалення екологічного оподаткування шляхом запровадження диференційованої системи екологічного оподаткування в залежності від величини та динаміки зміни негативного впливу на навколишнє природне середовище; визначення переліку пільг та критеріїв, на основі яких вони будуть застосовуватись; розробки та впровадження дієву систему контролю за екологічною діяльністю суб'єктів господарювання на

основі застосування системи показників, що дозволяють об'єктивно оцінити цю діяльність тощо.

10. Для підвищення результативності використання фінансових ресурсів на цілі природоохоронної діяльності запропоновано відповідний механізм її фінансового забезпечення на основі застосування відповідних фінансових інструментів. Сформульовані пропозиції щодо запровадження державно-приватного партнерства в практику фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища. Визначені напрямки удосконалення фінансового контролю за витратами на основі впровадження в практику міжнародних стандартів проведення фінансового контролю екологічних витрат, створення умов для їх удосконалення, підвищення рівня підготовки працівників контролюючих органів; впровадження в практику фінансового забезпечення природоохоронної діяльності фінансового прогнозування та планування витрат, засад фінансового менеджменту тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безгуба М.О. Фінансовий механізм державного регулювання економіки. *Економічний вісник університету*. 2016. Вип. 28(1). С. 158-165. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2016_28\(1\)__22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2016_28(1)__22)
2. Бережна М. В. Екологічна відповідальність суб'єктів підприємництва в системі рівноважного розвитку регіону. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2014. Вип. 1(1). С. 345-350. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpaeiv_2014_1\(1\)__59](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpaeiv_2014_1(1)__59)
3. Біль М. М. Трансформація економіки та суспільства: ретроспектива і сучасні пріоритети досліджень. *Економічний простір*. 2024. № 191. С. 333-337. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escpros_2024_191_57
4. Бондар Н. А., Однороб В.С. Екологічна держава та право людини на безпечне довкілля: теоретико-правовий аналіз і виклики для України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 5(2). С. 30-35. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2025_5\(2\)__6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2025_5(2)__6)
5. Вікіпедія (вільна енциклопедія). URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
6. Волкова Н. А. Сучасні тенденції формування та використання фінансових ресурсів підприємств України. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2021. № 9-10. С. 106-111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Naykvo_2021_9-10_16
7. Гайдучкий І. П. Екологічні податки не вирішують екологічні проблеми. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Екологія*. 2014. № 1140, вип. 11. С. 14-18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhNU_2014_1140_11_4
8. Галачинська Т., Рзаєва Т.Г., Рхаєв Г.І. Фінансові ресурси підприємства: теоретичні підходи та напрями аналізу. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 3. С. 25-28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2020_3_7

9. Гаркушенко О. М. Екологічні податки в контексті викликів сучасності. *Економіка промисловості*. 2023. № 3. С. 47-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econpr_2023_3_5
10. Гевчук А. В., Миськів Л.П. Екологічна діяльність підприємств та податкові виклики в умовах війни. *Ефективна економіка*. 2024. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_9_5
11. Герасимчук Л. О. Військові дії як чинник утворення відходів. *Таврійський науковий вісник. Сільськогосподарські науки*. 2023. Вип. 133. С. 305-312. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tnveconn_2023_133_43
12. Головка А. Л. Природоохоронна діяльність в Україні: історико-правовий ракурс. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 1. С. 44-48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2018_1_11
13. Гончарук І. В., Ємчик Т.В., Вовк В.Ю. Екологічне оподаткування як інструмент впливу на обсяги утворення відходів: імплементація європейського досвіду в Україні. *Бізнес Інформ*. 2022. № 11. С. 221-230. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2022_11_29
14. Горин В. П., Глушко М.С. Економічний зміст та середовище формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування від оподаткування. *Ефективна економіка*. 2023. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_6_18
15. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/print-944406.html>
16. Джерелейко С. Д., Лопатовський В.Г., Шпильовий В.А. Дефініція понять "фінансові ресурси" та "грошові кошти". *Innovation and Sustainability*. 2022. Iss. 2. С. 131-138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/innsus_2022_2_17
17. Дика О. С., Ковпака А.А. Ідентифікація джерел формування Державного бюджету України та напрямів використання фінансових ресурсів в умовах російсько-української війни. *Економіка, управління та адміністрування*. 2024. № 2. С. 3-9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2024_2_3

18. Дмитренко Р. Державно-приватне партнерство як форма реалізації державної політики розвитку аграрного бізнесу. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2024. Вип. 3. С. 18-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaupun_2024_3_5

19. Жадан Є. В. Екологічна безпека як складова регіональної політики: нормативний аспект. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 466-469. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prno_2023_19_64

20. Жмурко Н. В., Кубрак О.В. Еволюція становлення та розвитку поняття "фінансові ресурси" держави. *Бізнес-навігатор*. 2020. Вип. 4. С. 144-148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2020_4_27

21. Закон України «Про державний екологічний контроль»: законопроект № 3091 <https://ips.ligazakon.net/document/JI01589A>

22. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.

23. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» № 1264-XII. (Редакція від 08.08.2025, підстава - 3855-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

24. Інструкція щодо заповнення форми державного статистичного спостереження «Звіт про витрати про охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі». Наказ державного комітету статистики України №494 від 24.10.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1194-06/en-It/ed20110101#Text>

25. Інформаційна агенція «Скільки, скільки?» URL: <https://skilky-skilky.info/za-desiat-rokiv-na-okhoronu-dovkillia-pidpriemstva-spriamuvaly-343-mlrd-hrn/>

26. Караєва Н.В., Сегеда І.В. Генезис екологічної парадигми сталого розвитку цивілізації: сутність та етапи становлення. *Проблеми сталого розвитку національної економіки*. С. 27-32. URL: http://economy.kpi.ua/files/files/6_kpi_2010_7.pdf

27. Карлін М., Привиденець І., Чжишань Л. Фінансові інструменти публічно-приватного партнерства в умовах війни Росії проти України та відбудови. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2025. № 1. С. 81-88.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echcenu_2025_1_11

28. Коваль С., Грицишина Л. Особливості формування фінансових ресурсів домогосподарств у сучасних умовах. *Світ фінансів*. 2020. Вип. 4. С. 131–143. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1373> DOI: 10.35774/sf2020.04.131.

29. Коваль С., Сидорчук І. Теоретичні аспекти екологічної трансформації національної економіки» / XI Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія: збірник наукових праць (м. Тернопіль, 12 листопада 2025 року). Тернопіль: ЗУНУ, 2025. 183 с. С. 98-100

30. Krysovaty A., Sydor I., Valihura V., Koval S., Yakovets T. Behavioral dimension of tax finance: the case of Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2025. 6 (65). pp. 90-105. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/4922/4495>. DOI: 10.55643/fcaptp.6.65.2025.4922

31. Лівінський А., Близнюк Т., Степанов М. Фінансові ресурси та їх трансформація під впливом цифровізації сучасного агробізнесу. *Modeling the development of the economic systems*. 2024. № 4. С. 371-378. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mdes_2024_4_50

32. Лопушинський І., Плющ Р., Проніна О. Державна екологічна політика України в контексті збалансованого (сталого) розвитку. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2024. № 23. С. 11-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/purr_2024_23_3

33. Матвіїшин Є. Г., Дубровська М.М. Використання територіальними громадами Львівської області фінансових ресурсів на заходи з охорони довкілля. *Ефективність державного управління*. 2022. Вип. 3. С. 35-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2022_3_8

34. Павлютін Ю. М. Соціокультурна та екологічна безпека як новітні об'єкти публічного адміністрування у сфері забезпечення національної безпеки України. *Юридичний бюлетень*. 2021. Вип. 21. С. 15-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ub_2021_21_4

35. Пилипчук О. Я., Пічкур Т.В., Дефорж Г.В. Глобальна екологія: взаємодія суспільства і природи. *Екологічні науки*. 2023. № 5. С. 199-203. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ekolnauk_2023_5_31

36. Податковий кодекс України – редакція від 01.07.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20240701#n705>

37. Поліщук І. Р., Пилипчук А.О. Розкриття інформації про сталий розвиток у звітності підприємств під час воєнного стану: екологічний аспект. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю та аналізу*. 2025. Вип. 1. С. 37-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ptmbo_2025_1_8

38. Поліщук Л. Б., Попов В.С. Природоохоронно-екологічна діяльність та регіональне природокористування. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2013. Вип. 18. С. 135-138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbgo_2013_18_40

39. Радченко О. О. Екологічна безпека сучасних держав в умовах глобальних викликів і загроз. *Публічне урядування*. 2021. № 3. С. 73-81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pubm_2021_3_13

40. Російська агресія вже спричинила екологічні руйнування в Україні більше 6 трлн гривень. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/6fab61dd-28e9-4b18-8b22-ef06f10498a2?lang=uk-UA&title=EkologichniRuinuvanniaVUkraini>

41. Сидорчук І. Фінансове забезпечення екологічної діяльності / Комунікація як чинник транспарентності соціальної взаємодії. Ера цифровізації: матер. IV міжнар. наук.-практ. конференції, (Тернопіль, 23-24 жовтня 2025р.). Тернопіль, ЗУНУ, 2025. С. 187-189

42. Сидорчук І. Теоретичні аспекти екологічної безпеки в сучасних умовах» / Фінанси та облік в умовах глобальної невизначеності та безпекових

ризиків: збірн. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і молод. вчених (м. Тернопіль, 6 трав. 2026 р.). Ч. 2. Тернопіль: ЗУНУ, 2026)

43. Симоненко В. Економіка і екологія: взаємозв'язок і проблеми управління. *Вісник Національної академії наук України*. 2008. № 12. С. 38-44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2008_12_5

44. Скібін І. П. Сталий екологічний розвиток як імператив державної політики у сфері природокористування: зарубіжні практики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2019_8_6

45. Сохацька О. М. Екологічна політика в системі публічного управління: виклики сталого розвитку. *Філософія та управління*. 2024. № 2. С. 31-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/phgo_2024_2_6

46. Стародубцева Л. В. Теоретичні аспекти формування фінансових ресурсів для забезпечення сталого розвитку. *Економічний простір*. 2024. № 192. С. 50-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2024_192_9

47. Статистичний збірник «Бюджет України 2021 рік». Київ. 2022 рік

48. Статистичний збірник «Бюджет України 2024 рік». Київ. 2025 рік

49. Статистичний щорічник «Волинь 2024». Головне управління статистики у Волинській області, 2025

50. Статистичний щорічник України за 2024 рік. Державна служба статистики України. Київ. 2025 рік

51. Строкович Г. В., Гончарук С.В. Взаємозв'язок економічних категорій "фінанси", "фінансування", "фінансове забезпечення", "фінансові ресурси". *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 16(2). С. 113-120. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_16\(2\)_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_16(2)_27)

52. Удовенко Р. П. Екологічні права людини в умовах сталого розвитку: інформаційно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2025. Вип. 90(3). С. 92-98.

URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_90\(3\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_90(3)_14)

53. Фещур І. В. Екологічний маркетинг та концепція екологічно відповідального бізнесу в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 45. С. 119-124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2019_45_24

54. Фінанси – Термінологічний словник. URL: <https://sites.google.com/site/finansipov/slovník>

55. Харченко Т. Б. Екологічна інноваційна діяльність як основа сталого розвитку. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління*. 2021. Т. 32(71), № 1. С. 26-31. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2021_32\(71\)_1_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2021_32(71)_1_6)

56. Чугунов І. Фінансові ресурси державного сектора економіки І. Чугунов, Г. Кучер. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2019. № 3. С. 40-52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2019_3_6

57. Шелест О. Л., Обидєннова Т.С., Дем'яненко Т.І. Особливості формування і розподілу фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування під час воєнного стану. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2025. Вип. 2. С. 76-83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2025_2_14

58. Шишовська О. Екологічна безпека підприємства у контексті комплексної безпеки підприємницької діяльності. *Екологічне право України*. 2018. № 1-2. С. 45-49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eklprukr_2018_1-2_11

59. Штик Ю. В., Семенова Д.О., Миронович Є.О. Екологічне оподаткування України в умовах сталого розвитку. *Підприємництво та інновації*. 2022. Вип. 25. С. 114-118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pidinno_2022_25_21

60. Шульга О. П. Етимологія економічного змісту фінансового забезпечення господарської діяльності промислових підприємств. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2015. № 3. С. 62-67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2015_3_13

61. Коваль С.Л., Вітко А. В. Фінансовий механізм інвестиційного зростання в Україні. *Ефективна економіка*. 2025. № 1. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/5585/5641>. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.1.65>

62. Державна екологічна політика: Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/natsionalna-ekologichna-polityka/>

63. Інформація про досягнення запланованої мети , завдань та результативних показників бюджетних програм, а також цілей державної політики: КМУ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/24-buh/2024/%D0%86%D0%BD%D1%84%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%BC%D0%B5%D1%82%D1%83%20%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%82%D0%B0%20%D1%80%D0%B5%D0%B7%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B0%D1%82/informatsiya-pro-dosyagnennya-zaplanovanoi-meti.pdf>

64. Valihura V., Sydor I., Slatvinska M., Koval S., Vakulich I. Addressing Tax Fraud Through Transfer Pricing Mechanisms: Enhancing Ukraine's Public Finances OIDA, *International Journal of Sustainable Development*, 2025. Vol. 18, Issue 7, pp. 11-20. URL: <https://ssrn.com/abstract=5195391>

65. Krysovaty A., Sydor I., Valihura V., Koval S., Yakovets T. Behavioral dimension of tax finance: the case of Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2025. 6 (65). pp. 90-105. URL: <https://fkf.net.ua/index.php/fkf/article/view/4922/4495>. DOI: 10.55643/fcaptp.6.65.2025.4922